

Małgorzata Świder

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ORCID 0000-0002-4354-3641

Zaangażowanie Polski w inicjatywy rozbrojeniowe w latach 80. XX wieku – grupa robocza PZPR-SPD i plan Jaruzelskiego

Wprowadzenie

Dekada lat 80. XX wieku to niezmiernie ciekawy okres w historii najnowszej Polski, obejmujący zarówno protesty społeczne, mobilizacje 10 mln obywateli wokół ruchu Solidarności i jego zdławienie w grudniu 1981 r., jak też projekty reform wewnętrznych i obrady Okrągłego Stołu, które w czerwcu 1989 r. doprowadziły do częściowo wolnych wyborów do sejmu. W tym czasie wiele mówiono o Polsce zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie, m.in.: o problemach gospodarczych, związkach zawodowych, stanie wojennym, internowanych i o opozycji. Przyglądano się decyzjom rządu i gen. Wojciecha Jaruzelskiego, analizowano sygnały nadchodzące z Moskwy i innych stolic państw bloku wschodniego¹. Zachód rozpatrywał również możliwości wsparcia opozycji w Polsce, a także możliwości kształtowania relacji bilateralnych w obliczu sankcji nałożonych na PRL². Te elementy zainteresowania Zachodu kwe-

¹ W tym miejscu należy zaznaczyć, że sojusznicy z bloku wschodniego zachowali daleko idącą nieufność wobec wydarzeń w Polsce. Więcej na ten temat: T. Jaskułowski, *Przyjaźń, której nie było. Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego NRD wobec MSW, 1974–1990*, Warszawa 2014; *Przed i po 13 grudnia. Państwa bloku wschodniego wobec kryzysu w PRL 1980–1982*, t. 1: *Sierpień 1980 – marzec 1981*, wybór, wstęp i oprac. Ł. Kamiński, Warszawa 2006.

² A. Friszke, *Sprawa jedenastu. Uwięzienie przywódców NSZZ „Solidarność” i KSS „KOR” 1981–1984*, Kraków – Warszawa – Gdańsk 2017; *Świat wobec Solidarności 1980–1989*, red. P. Jaworski, Ł. Kamiński, Warszawa 2013; I. Goddeeris, *Ministerstwo Spraw Zagranicznych „Solidarności”*. Biuro Ko-

stiami polskimi stały się powodem krytyki władz państwowych PRL i Związku Radzieckiego, co niosło za sobą oskarżenia o próbę zrealizowania „dawnych planów imperializmu wobec Polski, restaurację kapitalizmu oraz wyrwanie kraju ze wspólnoty socjalistycznej, zwłaszcza z organizacji Układu Warszawskiego”³. Taki ton narracji narzucała przede wszystkim prasa radziecka, której przedrukami często posługiwały się gazety w państwach bloku wschodniego, szczególnie w okresie obowiązywania stanu wojennego w Polsce i sankcji amerykańskich nałożonych na ZSRR i PRL. W tym czasie Polska wysuwała i uczestniczyła w inicjatywach pokojowych i rozbrojeniowych. Koncentrowały one uwagę Zachodu na kwestiach innych niż wprowadzenie stanu wojennego i związane z tym internowania działaczy opozycji. Inicjatywy miały polepszyć postrzeżenie naszego kraju na arenie międzynarodowej.

Mówiąc o koncepcjach rozbrojeniowych lat 80., w których udział brała Polska, należy bez wątplenia wymienić dwie inicjatywy: polsko-zachodniemiecką grupę roboczą dla zbadania problemów umacniania bezpieczeństwa i współpracy w Europie poprzez środki budowania wzajemnego zaufania (była to w zasadzie grupa PZPR-SPD)⁴, a także ogłoszony w 1987 r. „Polski plan obniżenia zbrojeń i zwiększenia

---

ordynacyjne NSZZ „Solidarność”, 1982–1989, cz. 1, przeł. Grażyna Błaszczuk, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2006, nr 2, s. 315–346; A. Paczkowski, *Boisko wielkich mocarstw: Polska 1980–1989. Widok od wewnątrz*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2002, nr 3, s. 165–210; D. Bingen, *Die Polenpolitik der Bonner Republik von Adenauer bis Kohl 1949–1991*, Baden-Baden 1998; *Stosunki polsko-niemieckie w latach 1970–1995: Próba bilansu i perspektywy rozwoju*, red. J. Holcer, J. Fiszer, Warszawa 1998; K. Malinowski, *Polityka Republiki Federalnej Niemiec wobec Polski w latach 1982–1991*, Poznań 1997; D. Korger, *Die Polenpolitik der deutschen Bundesregierung 1982–1991*, Bonn 1993; M. Stolarczyk, *Sprawa przewyższenia podziału Europy w polityce zagranicznej RFN i Polski w latach osiemdziesiątych*, „Przegląd Zachodni” 1990, nr 4, s. 63–82.

³ *Dziennik „Prawda” o ingerencji służb specjalnych USA w sprawy polskie*, „Trybuna Ludu”, 28.12.1981, s. 7. Więcej podobnych tekstów: I. Krasicki, *Zachód a sytuacja w Polsce. Gdy zawodzą fałszywe nadzieje*, „Trybuna Ludu”, 29.12.1981, s. 6; *Dziennik „Prawda” o ingerencji służb specjalnych USA w sprawy polskie*, „Trybuna Ludu”, 29.12.1981, s. 7; J. Losman, *Antypolska kolęda prezydenta*, „Trybuna Ludu”, 29.12.1981, s. 7.

⁴ Często można było odnotować mylenie zaangażowania rozbrojeniowego SPD z inicjatywami rządu federalnego RFN, co było nawet przedmiotem debaty w Bundestagu, np. w maju 1988 r. debata dotyczyła drugiego etapu prac SPD podjętych z partiami komunistycznymi z bloku wschodniego. Pretekstem do interpelacji poselskiej był meldunek wschodniemieckiej agencji prasowej ADN, w której sugerowano spotkanie szefa delegacji RFN z szefami delegacji NRD i Czechosłowacji przy okazji konferencji rozbrojeniowej w dniu 28 kwietnia 1988 r. Według meldunku prasowego podczas tego spotkania miano rozmawiać na temat zakazu użycia broni chemicznej w związku z trójstronnymi konsultacjami i wspólnym oświadczeniu SED (Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec), KPCz lub KSČ (Komunistycznej Partii Czechosłowacji) i SPD (Socjaldemokratycznej Partii Niemiec) z 5 kwietnia 1988 r. Meldunek ten był fałszywy, jak stwierdziła sekretarz stanu w bońskim MSZ dr Irmgard Adam-Schwaetzer. Rząd federalny nie rozmawiał na ten temat i odmawiał zaangażowania się w prywatne ustalenia partii politycznych. *Schriftliche Fragen mit den in der Woche vom 16. Mai 1988 eingegangenen Antworten der Bundesregierung*, Deutscher Bundestag 11. Wahlperiode, Drucksache 11/2349, 20.05.1988.

Również niektórzy badacze mają poważne problemy z rozróżnieniem inicjatyw federalnych od inicjatyw partyjnych. Przykładowo: Patryk Pleskot pisząc o obradach grupy roboczej SPD potraktował je jako część ogólnych relacji PRL-RFN lub jako element mający wpływ na oficjalne relacje polsko-niemieckie realizowane przez ministra spraw zagranicznych Hansa-Dietricha Genschera. P. Pleskot, *Kłopotliwa panna „S”. Postawy polityczne Zachodu wobec „Solidarności” na tle stosunków z PRL (1980–1989)*, Warszawa 2013, s. 474.

zaufania w Europie”, nazywany powszechnie planem Jaruzelskiego⁵. Jak piszą Justyna Zajęc i Ryszard Zięba, nie był on klasyczną propozycją czy projektem rozbrojeniowym, ale raczej programem czy też zarysem celów do osiągnięcia przez dziewięć państw Europy Środkowej oraz przez państwa utrzymujące na ich terytoriach swoje wojska. Obie inicjatywy nawiązywały do wcześniejszych polskich koncepcji⁶, przede wszystkim do planu Rapackiego i planu Gomułki⁷.

Analizując proces dochodzenia zarówno do koncepcji grupy roboczej, jak i planu Jaruzelskiego, wypada zastanowić się nad głównymi celami, jakie przyświecały decyzji władz PRL o zaangażowaniu się w te inicjatywy. Aby odpowiedzieć na to pytanie należy zwrócić uwagę na wcześniejszą aktywność rządu polskiego w tych kwestiach, a także na zewnętrzne uwarunkowania zarówno w państwach członkowskich Układu Warszawskiego, w tym przede wszystkim objęcie władzy w ZSRR przez Michaiła Gorbaczowa, jak i Republice Federalnej Niemiec – chodzi głównie o pozycje socjaldemokratów na arenie wewnętrznej i międzynarodowej⁸. Istotnym jest również zwrócenie uwagi na dochodzenie do konsensusu z partnerem zachodnioniemieckim w kwestii wspólnych planów rozbrojeniowych, a także wykorzystanie propagandowe przez rząd PRL tych dwóch inicjatyw. Aby odpowiedzieć na wyżej postawione pytania, analizie poddano polsko- i niemieckojęzyczne źródła archiwalne. Wśród źródeł proveniencji polskiej na wyróżnienie zasługują dokumenty zdeponowane w Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dokumenty Komitetu Centralnego PZPR i Wydziału Zagranicznego Komitetu Centralnego PZPR) i Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (departament IV). Źródła niemieckie pochodzą z depozytów Archiwum Socjaldemokracji Niemieckiej w Bonn, wśród których znalazły się dokumenty pierwszoplanowych polityków SPD: Egona Bahra i Horsta Ehmke, a także referentów odpowiedzialnych za relacje z Polską: Eugena Selbmann i Karstena Voigta. W nieco mniejszym zakresie wykorzystano dokumenty Wydziału Zagranicznego Zarządu SPD. Uzupełnieniem materiałów archiwalnych są źródła opisowe (prasa i biuletyny partyjne – SPD i CDU/CSU). Ważne miejsce w opracowaniu zajmuje polsko- i niemieckojęzyczna lite-

⁵ J. Zajęc, R. Zięba, *Polska w stosunkach międzynarodowych. 1945–1989*, Toruń 2005, s. 224.

⁶ W okresie od 1945 do 1989 r. Polska zgłosiła na forum ONZ ponad 40 różnego rodzaju inicjatyw rozbrojeniowych, poczynwszy od tych wspierających werbalne inicjatywy ZSRR na forum ONZ, aż po plany Rapackiego, Gomułki i Jaruzelskiego. J. Kukułka, *Dyplomacja polska w latach 1944–1969*, [w:] *Historia dyplomacji polskiej. X–XX w.*, red. G. Labuda, W. Michowicz, Warszawa 2002, s. 586, 599 i nast.; J. Kukułka, *Pokój w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1991, s. 232.

⁷ Plan Rapackiego – propozycja ministra spraw zagranicznych PRL Adama Rapackiego o utworzeniu w Europie Środkowej strefy bezzatomowej. Do tej strefy miały być zaliczone: PRL, CSRS, NRD i RFN. J. Zajęc, R. Zięba, *op. cit.*, s. 215; Plan Gomułki – projekt I sekretarza KC PZPR Władysława Gomułki z 1963 r. polegający na zamrożeniu zbrojeń jądrowych i termojądrowych na obszarze Europy Środkowej. J. Zajęc, R. Zięba, *op. cit.*, s. 217; zob. również: M. Żuber, *Tworzenie stref bezzatomowych a bezpieczeństwo globalne*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa. Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa. Praktyczne aspekty bezpieczeństwa*, red. M. Ilnicki, A. Piotrowski, Poznań 2012, s. 465–476.

⁸ Od października 1982 r. Socjaldemokratyczna Partia Niemiec znajdowała się w opozycji. Mimo to, inicjowała szereg działań, które w zasadzie zarezerwowane były dla rządu federalnego. Takim przykładem mogą być rozbudowane kontakty z państwami bloku wschodniego. Często mówi się w tym kontekście o uprawianiu przez SPD pobocznej polityki zagranicznej (*Nebenausßenpolitik*) lub hybrydowej polityki zagranicznej. Więcej na ten temat: B. Rother, *Willy Brandts Außenpolitik. Grundlagen, Methoden und Formen*, [w:] *Willy Brandts Außenpolitik*, Hrsg. B. Rother, Wiesbaden 2014, s. 335–357.

ratura przedmiotu. Wyniki badań zostały zaprezentowane przy pomocy historycznej metody badawczej, a prowadzona historyczna narracja diachroniczna została uzyskana za pomocą indukcyjno-opisowej metody badawczej.

Już po zawieszeniu stanu wojennego w grudniu 1982 r., a następnie po jego całkowitym zniesieniu w lipcu 1983 r., zgłoszono kilka polskich inicjatyw w sferze gospodarczej, które zasługują na uwagę. Są to m.in.: inicjatywa w sprawie środków budowy zaufania w międzynarodowych stosunkach gospodarczych, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w 1983 r.⁹, a także utworzenie w 1987 r. Centrum Badań nad Długiem i Rozwojem, które stało się ważnym ośrodkiem badań nad zadłużeniem światowym¹⁰. Powołanie Centrum związane było z inicjatywą rządu PRL, ogłoszoną na 40. sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ w 1985 r., gdy zaproponowano powstanie pod auspicjami ONZ jednostki naukowo-badawczej, zajmującej się problematyką zadłużenia międzynarodowego¹¹. Centrum powstało przy Uniwersytecie Jagiellońskim we współpracy z Akademią Ekonomiczną w Krakowie i oficjalnie rozpoczęło działalność 1 stycznia 1987 r., a 17 lutego 1987 r. w Collegium Maius odbyło się inauguracyjne posiedzenie Rady Naukowej. Na czele Centrum stanął prof. Bogusław Jasiński¹².

Grupa robocza PZPR-SPD

W tym samym czasie rozpatrywana była możliwość powrotu Polski na arenę międzynarodową i odbudowanie jej pozycji w kontaktach politycznych z Zachodem, co związane było przede wszystkim ze złagodzeniem sankcji dyplomatycznych i ekonomicznych, nałożonych na Polskę po wprowadzeniu stanu wojennego w 1981 r. Nie bez znaczenia w tym kontekście były kontakty polskich komunistów z socjaldemokratami zachodnioniemieckimi. SPD była aktywna w obszarze polityki odprężeniowej i rozbrojeniowej, co wynikało z przeświadczenia głównych działaczy partyjnych, w tym Willy'ego Brandta i E. Bahra, o ważności tych problemów dla rozstrzygnięć wyborczych¹³. Wprawdzie ostre protesty w ramach ruchu pokojowego nieco osłabły, jednak temat rozbrojenia nadal był przedmiotem zainteresowania szerokiej opinii publicznej w RFN. Stało się to szczególnie aktualne w maju 1986 r. po katastrofie w Czarnobylu¹⁴.

⁹ *Polska propozycja pokojowa. Fragment wystąpienia na II Kongresie Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego*, [w:] „Plan Jaruzelskiego” jako polska inicjatywa pokojowa, Ośrodek Spraw Międzynarodowych, Studium Badań nad Pokojem, Warszawa 1987, s. 5.

¹⁰ W tym czasie problem zadłużenia był szczególnie istotny dla Polski, co wynikało z sytuacji gospodarczej kraju, a także podjętych działań. Więcej na ten temat: P. Olszański, *Historia polskiego zadłużenia międzynarodowego na tle wydarzeń społecznych i politycznych*, Warszawa 2002.

¹¹ *Ludzkość potrzebuje jasnej perspektywy, porozumienia i współpracy pokojowej. Przemówienie Wojciecha Jaruzelskiego na 40. Sesji Zgromadzenia Ogólnego NZ*, „Dziennik Polski”, 28–29.10.1985, s. 3–4.

¹² M. Banach, *Profesor Bogusław Jasiński (1931–2009)*, „Kurier UEK. Miesięcznik Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2010, nr 3, s. 5.

¹³ J. Hansen, *Abschied vom Kalten Krieg? Die Sozialdemokraten und der Nachrüstungsstreit (1977–1987)*, Berlin [u. a.] 2016; K. Moseleit, *Die „Zweite” Phase der Entspannungspolitik der SPD, 1983–1989: eine Analyse ihrer Entstehungsgeschichte, Entwicklung und der konzeptionellen Ansätze*, 1991.

¹⁴ O ruchach pokojowych w Republice Federalnej Niemiec pisze m.in. M. Świder, *Ruch pokojowy w RFN*

Nie bez znaczenia była możliwość pozostania SPD w „obiegu międzynarodowym”, czemu służyła uprawiana przez socjaldemokratów poboczna polityka zagraniczna (*Nebenausienpolitik*)¹⁵. Dzięki temu partia mogła również utrzymywać pozytywne relacje z państwami socjalistycznymi, będącymi istotnym elementem drugiej fazy niemieckiej polityki wschodniej (*Ostpolitik*). SPD była właściwie jedyną zachodnią partią polityczną o znaczącej pozycji międzynarodowej, która nieprzerwanie od wprowadzenia stanu wojennego, utrzymywała kontakty polityczne z PZPR, narażając się niekiedy na głęboką krytykę zarówno opinii międzynarodowej, jak i wyborców w kraju¹⁶.

Inicjatywa powołania wspólnej grupy roboczej wyszła ze strony socjaldemokratów, którzy w tym czasie rozpoczęli, jako partia opozycyjna, szeroko zarysowaną dyplomację partyjną, czego przejawem była tzw. dyplomacja wizyt. Przykładowo: wiosną 1984 r. odbyto kilka ciekawych podróży do bloku wschodniego: Hans-Jochen Vogel przebywał w ZSRR i NRD, Ehmke w Budapeszcie i Berlinie, a Bahr w Czechosłowacji¹⁷. W maju 1984 r. podczas wizyty Ehmkego w Warszawie, mówiono o możliwości przełamania izolacji międzynarodowej Polski. Sposobem na zdobycie potrzebnych kontaktów międzynarodowych mogła być aktywność Polski i jej merytoryczne włączenie się w procesy kontroli zbrojeń i rozbrojenia. Wyjście z taką inicjatywą „ułatwiłoby Polsce przełamanie izolacji i poprawiłoby jej pozycję wobec Zachodu”, a może nawet ożywiło stosunki gospodarcze i pozwoliło pozyskać nowe kredyty, jak sugerował w maju 1984 r. Ehmke¹⁸. Poza tym „SPD i zbliżone do niej koła polityczne w RFN, a także inne państwa zachodnie, zainteresowane są aktywacją Polski na arenie międzynarodowej”¹⁹. Poważnym argumentem na rzecz przywrócenia aktywności Polski w tym obszarze, a podnoszonym przez polityka SPD, były jej wcześniejsze inicjatywy i ich aktualność. Ehmke poddał pod rozagę podjęcie działań w celu zbliżenia stanowisk obu bloków (NATO i Układu Warszawskiego). Przede wszystkim jednak argumentował, że zaangażowanie się Polski przyniosłoby wymierne korzyści państwu, zwłaszcza w wymiarze międzynarodowym.

Najprawdopodobniej obawa „wyjścia przed szereg”, tzn. samodzielnych deklaracji czy działań bez konsultacji z Moskwą spowodowała, że strona polska bardzo powściągliwie podeszła do propozycji SPD. Wskazano na już istniejące i wysunięte przez Układ Warszawski inicjatywy, a także na osłabienie pozycji Europy w globalnej polityce. Przekonywano Ehmkego, że zarówno ZSRR, jak i pozostałe państwa Europy Wschodniej gotowe były na podjęcie współpracy ze wszystkimi partnerami, którzy

---

(*Friedensbewegung*) w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych XX wieku, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K: Politologia*”, 2017, Vol. 24, nr 2, s. 137–153; idem, *Lewica parlamentarna w RFN wobec ruchu pokojowego w latach 80. XX wieku*, [w:] *Nowe ruchy społeczne*, red. M. Marczevska-Rytko, D. Maj, Lublin 2017, s. 151–164.

¹⁵ Więcej na ten temat: B. Rother, *op. cit.*

¹⁶ Więcej na ten temat zob.: M. Świder, *Stanowisko Socjaldemokratycznej Partii Niemiec wobec Polski w latach 1980–1989*, Opole 2015; K. Stokłosa, *Polen und die deutsche Ostpolitik 1945–1990*, Göttingen 2011.

¹⁷ Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), KC PZPR, Wydział Zagraniczny, sygn. 1104, Stanowisko SPD wobec istotniejszych problemów polityki wewnętrznej i ważniejsze aspekty sytuacji w Partii, s. 10.

¹⁸ AAN KC PZPR, Wydz. Zagraniczny 1104, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 27/26/84/WZ, Notatka informacyjna nt. wizyty w Polsce delegacji frakcji SPD w Bundestagu 7–9 maja 1984 r.

¹⁹ *Ibidem*.

byliby skłonni do zmiany polityki narzuconej Zachodowi przez USA²⁰, ale w kwestii nowych inicjatyw zachowano się defensywnie. Równie ostrożnie potraktowano w Warszawie pytanie Ehmkego o ewentualny powrót Polski do jej inicjatyw pokojowych z lat 50. i 60. XX wieku. Poza tym zapewniano, że Polska była aktywnym członkiem Układu Warszawskiego, wiernie popierającym linię Moskwy²¹. Mimo okazywanej daleko idącej powściągliwości, propozycja SPD była dla PZPR interesująca, bowiem wpiływała się w działania mające na celu przełamanie izolacji politycznej państwa²².

Przy okazji następnej wizyty delegacji SPD w Warszawie we wrześniu 1984 r., powrócono do rozmów na temat bliższej współpracy między SPD a PZPR. Wówczas poruszano temat kooperacji obu partii na płaszczyźnie odprężenia i rozbrojenia²³. Między innymi Karsten D. Voigt poinformował o pracach bilateralnych grup roboczych, zajmujących się problematyką bezpieczeństwa i rozbrojenia. Były to grupy współpracujące z Komunistyczną Partią Związku Radzieckiego (wykorzystywanie środków z redukcji zbrojeń na rzecz krajów trzeciego świata), Komunistyczną Partią Czechosłowacji (sprawy redukcji broni chemicznej), a przede wszystkim z Socjalistyczną Partią Jedności Niemiec²⁴. Voigt rozważał możliwość powołania podobnej grupy roboczej z PZPR. Partnerem ze strony SPD mogła być frakcja parlamentarna, ze strony PZPR mógł to być Klub Poselski lub partia, a tematyką kwestie powstrzymania wyścigu zbrojeń.

Propozycja SPD przekazana przez Voigta spotkała się ze wstępną akceptacją strony polskiej o czym świadczą kolejne ustalenia. Na roboczym spotkaniu w październiku 1984 r. zdecydowano, że grupa robocza miała liczyć osiem osób, po cztery z każdego kraju. Grupą PZPR kierować miał przewodniczący Komisji Spraw Zagranicznych Sejmu VIII kadencji Ryszard Wojna, natomiast grupie SPD przewodniczyć miał wiceprzewodniczący frakcji parlamentarnej SPD w Bundestagu Horst Ehmke. Pozostałymi członkami grup byli: Marian Dobrosielski – profesor Uniwersytetu Warszawskiego i były dyrektor PISM, Bogumił Sujka – zastępca kierownika Wydziału Zagranicznego KC PZPR, Elżbieta Michałowska – współpracowniczka Wydziału Zagranicznego KC PZPR oraz Helmut Becker – parlamentarny sekretarz frakcji SPD w Bundestagu, Andreas

²⁰ Archiv der sozialen Demokratie Bonn (dalej: AdsD) Ehmke 1/HEAA000796, Horst Ehmke, Reisebericht. [Reise nach Polen vom 7. bis 9. Mai 1984].

²¹ *Ibidem*.

²² J. Kukułka, *Dyplomacja polska...*, op. cit., s. 582.

²³ AAN, KC PZPR wydż. zagr. 1104, KC PZPR Wydział Zagraniczny, 59/26/84/WZ, Notatka informacyjna nt. wizyty w Polsce rzeczniczka ds. międzynarodowych frakcji SPD w Bundestagu, członka Zarządu SPD, Karstena D. Voigta.

²⁴ Inicjatywa utworzenia strefy wolnej od broni chemicznej powstała w 1984 r. po marcowym spotkaniu Vogla z Erichem Honeckerem. Strefa miała obejmować oba państwa niemieckie i Czechosłowację i być otwarta na dalszych członków. J. Sawczuk, *Dialog rozbrojeniowy SPD i SED (1984–1989)*, Opole 1990, s. 24–25. W latach 1984–1989 istniały jeszcze inne inicjatywy w których partnerami SPD były partie z Czechosłowacji i NRD. Głównym partnerem rozmów były jednak Niemcy Wschodnie, z którymi prowadzono prace nad strefą wolną od broni chemicznej i strefą bezatomową w Europie Środkowej (Dokument końcowy pod nazwą „Założenia zdenuklearyzowanego korytarza w Europie Środkowej” ogłoszono 21 października 1986 r.). Zastanawiano się również nad różnicami ideologicznymi między SPD i SED, a wypracowany wspólny dokument pt. „Spór ideologiczny a wspólne bezpieczeństwo” opublikowano, wręcz symbolicznie, w przeddzień wizyty E. Honeckera w RFN, we wrześniu 1987 r. Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (dalej: AMSZ) dep. IV, 38/87 w-4, k. 91, MSZ Szyfrogram nr 4852/IV/6192 z Berlina, 20 grudnia 1984, tajne.

von Bülow – członek Bundestagu (były minister obrony w rządzie H. Schmidta) i Bernhard Zepter – referent we frakcji parlamentarnej SPD²⁵. Ustalono również tematykę prac grupy. Wówczas istniały dwie opcje tematyczne: pierwsza, na którą zdecydowano się ostatecznie, dotyczyła środków budowy wzajemnego zaufania, drugą były zagadnienia zmniejszenia zasięgu wojsk i zbrojeń konwencjonalnych w Europie²⁶. Grupę roboczą dla zbadania problemów umacniania bezpieczeństwa i współpracy w Europie poprzez środki budowania wzajemnego zaufania frakcji SPD i PZPR powołano w listopadzie 1984 r. w trakcie wizyty Vogla w Warszawie²⁷. Jej powstanie nie mogło odbyć się bez zgody ZSRR, którą PZPR otrzymała miesiąc wcześniej. Wówczas ambasador ZSRR, Władimir S. Siemionow, przekazał ambasadorowi PRL w Kolonii stanowisko Związku Radzieckiego w tej kwestii i wykazał zrozumienie dla rozbudowy dialogu z RFN, w tym z SPD²⁸. Mimo to, dopiero w dniach 14–16 lutego 1985 r. miało miejsce pierwsze spotkanie przygotowujące posiedzenie grupy roboczej. Najprawdopodobniej strona polska chciała najpierw dokładniej poznać cele i założenia grupy lub reagowała w taki sposób na impas w relacjach radziecko-zachodnoniemieckich, którego skutkiem było odwołanie wizyt Ericha Honeckera i Todora Żiwkowa w RFN. Podczas lutowego spotkania roboczego w Warszawie wstępnie potwierdzono termin pierwszego posiedzenia grupy roboczej i zaakceptowano kwestie formalne²⁹. Strona polska dała do zrozumienia, że inicjatywa została zaakceptowana przez „najwyższe organa polityczne”. Pozytywnie przy tym oceniono jej nawiązanie do wcześniejszych inicjatyw polskich³⁰.

Pierwsze oficjalne posiedzenie grupy roboczej miało miejsce 4–6 marca 1985 r. w Warszawie. Opinia publiczna miała zostać poinformowana o tym bez podania treści rozmów³¹. Natomiast na drugim spotkaniu grupy (Bonn 3–4 czerwca 1985 r.)³²

²⁵ AdsD Selbmann 151, Polenreise Vermerk Nr. 2, Bonn den 25. Oktober 1984; Pierwotnie członkami polskiej grupy byli: Andrzej Karkoszka, którego zastąpiła Michałowska, Józef Berezki zastąpiony przez Dobrosielskiego, a także Czeszejko-Sochacki. AdsD, Selbmann 170, Arbeitskreis I, Bernhard Zepter, Herren Prof. Dr. Horst Ehmke, Helmut Becker, Dr. Andreas von Bulow, Betr.: Arbeitsgruppe SPD/PZPR; hier: Mein Besuch in Warschau zur Vorbereitung des ersten Treffens. Bonn, den 20. Februar 1985.

²⁶ AdsD Selbmann 170, Karsten D. Voigt, Herrn Dr. Hans Jochen Vogel, Betr.: Arbeitsgruppe der SPD-Bundestagsfraktion mit einer Arbeitsgruppe der PVAP bzw. Der Sejm-Gruppe der PVAP, Bonn, den 2. Oktober 1984.

²⁷ O utworzeniu grupy roboczej poinformowała również prasa RFN, ale dopiero na początku grudnia 1984 r. Przykładowo w „General-Anzeiger” z 8 grudnia 1984 r. umieszczono niewielką, bo liczącą zaledwie 13 linijek informację pt. *Arbeitsgruppe gebildet*, nie pisząc jednak nic konkretnego o celach grupy.

²⁸ AMSZ, dep. IV, 38/87, w-4, Szyfrogram Nr 157/IV/4695 z Kolonii, dn. 3.10.1984, tajne.

²⁹ AdsD Selbmann 170, Arbeitskreis I, Bernhard Zepter, Herren Prof. Dr. Horst Ehmke, Helmut Becker, Dr. Andreas von Bülow, Betr.: Arbeitsgruppe SPD/PZPR; hier: Mein Besuch in Warschau zur Vorbereitung des ersten Treffens. Bonn, den 20. Februar 1985.

³⁰ AdsD Selbmann 170, Arbeitskreis I, Bernhard Zepter, Herren Prof. Dr. Horst Ehmke, Helmut Becker, Dr. Andreas von Bülow, Betr.: Arbeitsgruppe SPD/PZPR.

³¹ *SPD-Politiker flogen nach Warschau*, „Neue Presse” (Hannover), 5.05.1985; *Ehmke zur Warschau-Reise*, „Informationen der sozialdemokratischen Bundestagsfraktion”, 7.03.1985, Nr. 443.

³² *SPD setzt Gespräche mit der Vereinigten Polnischen Arbeiterpartei (PVAP) fort*, „Informationen der sozialdemokratischen Bundestagsfraktion”, 2.06.1985, Nr. 1055; *Vogel befriedigt über Gesprächsvorschritte mit der Vereinigten Polnischen Arbeiterpartei*, „Informationen der sozialdemokratischen Bundestagsfraktion”, 5.06.1985, Nr. 1082.

ustalono, że z okazji wizyty Brandta w Warszawie ogłoszone zostanie wspólne oświadczenie³³. Zanim się to stało, wypracowany na początku lipca 1985 r. projekt wspólnego oświadczenia został przedstawiony Bahrowi, który określił go jako pompatyczny, pełen powtórzeń i komunistycznych zwrotów. Poza tym mógł jedynie śmieszyć, jeżeli nie przyniósłby żadnej nowej propozycji³⁴. Dokument, po wprowadzeniu sugerowanych przez Bahra poprawek, był jeszcze raz omawiany na posiedzeniu grupy roboczej 25–27 września 1985 r. w Warszawie³⁵. Ostatecznie, wspólne oświadczenie zaaprobowane przez Biuro Polityczne KC PZPR i Prezydium SPD, niezależnie od jego zachodniemieckiej krytyki³⁶, ujrzało światło dzienne dopiero 25 listopada 1985 r. na posiedzeniu grupy roboczej w Bonn³⁷. Sformułowano dziesięć punktów, mających stanowić podstawę wzajemnego zaufania i sześć propozycji dalszego jego rozwoju. Ustalono, że dokument zostanie podpisany przez przewodniczących obu partii: Brandta i Jaruzelskiego³⁸.

Wspólne oświadczenie grupy roboczej PZPR-SPD zostało opublikowane i podpisane zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami. Oświadczenie wyraźnie nawiązywało do 15. rocznicy podpisania „Układu między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Federalną Niemiec o podstawach normalizacji ich wzajemnych stosunków”, a także Aktu Końcowego KBWE z Helsinek. Jego znaczenie polegało na tym, że dwie liczące się partie polityczne ze Wschodu i Zachodu, o różnych odmiennych ideologiach,

³³ AdsD Selbmann 170, Arbeitskreis I, Bernhard Zepter, Niederschrift der zweiten Sitzung der Arbeitsgruppe der SPD-Bundestagsfraktion und der PVAP vom 3.–4. Juni 1985 in Bonn, Bonn, 7. Juni 1985.

³⁴ AdsD Bahr 640, Egon Bahr an Horst Ehmke, Bonn, den 16. September 1985; Ehmke zaproponował szereg zmian, m.in. usunięcie powtórzeń np. o „równouprawnieniu narodów” jako przejawu polskich kompleksów, czy też nieco mniejszych zmian, np. zamianę „rewanżyzmu” na „rewizjonizm”.

³⁵ *Beratungen Ehmkes in Warschau*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 28.09.1985; *Prof. Dr. Horst Ehmke MdB/SPD über seine Gespräche in Warschau*, BPA-Nachrichtenab. Rundf.-Ausw. Deutschland, DLF/27.9.1985/6.45, Musik und Informationen,; *SPD-Gespräche in Polen*, „Informationen der Sozialdemokratischen Bundestagsfraktion”, Nr. 1774, 24. September 1985.

³⁶ Nieoczekiwanie ukazały się w „Bild” informacje na temat planów podpisania wspólnego oświadczenia, wywołując falę krytyki SPD. Negatywne stanowisko wobec rozmów SPD-PZPR zajęło MSZ RFN. Jak poinformował „Bild” były dwa powody krytyki: po pierwsze, działania te stały w opozycji do rządu RFN, po drugie – w dokumencie nie było wyraźnego odniesienia do praw człowieka. *SPD-Abkommen mit Polen: Verzicht auf ABC-Waffen*, „Bild”, 8.11.1985; zobacz również: *SPD und PVAP einigen sich auf gemeinsame Erklärung*, „Stuttgarter Zeitung”, 8.11.1985; *SPD verhandelt mit polnischer KP*, „Die Welt”, 8.11.1985. Również inne tytuły prasowe wskazywały na treść dokumentu i krytykę bońskiego MSZ z powodu jego sprzeczności z polityką rządu i dokumentami NATO: *SPD plant Erklärung mit Polens KP. Kritik des Auswärtigen Amtes in Bonn*, „Der Tagesspiegel”, 9.11.1985; *SPD-Absprachen mit polnischen Kommunisten*, „Berliner Morgenpost”, 9.11.1985; „*SPD untergräbt westliche Erfolge*“. *Auswärtiges Amt rügt eigenmächtige Absprachen mit Ostparteien*, „Frankfurter Neue Presse”, 9.11.1985; krytycznie o oświadczeniu wypowiedzieli się politycy CDU: *Neues Anti-NATO-Papier der SPD – Vereinbarungen mit der kommunistischen Arbeiterpartei – Volker Rühle, MdB, Stellvertretender Vorsitzender der CDU/CSU Bundestagsfraktion*, Bonn, „Deutschland-Union-Dienst”, 8.11.1985, Nr. 214.

³⁷ Treść oświadczenia w języku polskim i niemieckim: *Gemeinsame Erklärung zur Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa durch Maßnahmen der gegenseitigen Vertrauensbildung*, 25. November 1985 / „Wspólne oświadczenie w sprawach bezpieczeństwa i współpracy w Europie poprzez środki budowania wzajemnego zaufania”, <http://library.fes.de/pdf-files/netzquelle/a97-06582.pdf> [dostęp 1.04.2019].

³⁸ AdsD SPD Int. Abt. 3.1, Internationales Sekretariat, Veronika Isenberg, Vermerk, Gen. Willy Brandt, betr.: Ihr Gespräch mit der poln. Delegation unter Herrn Barcikowski, Bonn, 10. September 1985.

zajął wspólne stanowisko w sprawie bezpieczeństwa³⁹. Poza tym dokument opublikowany został w okresie „ciszy” w polsko-niemieckich relacjach rządowych⁴⁰. Mimo to „Wspólne oświadczenie...” spotkało się z dużym zainteresowaniem w RFN i przede wszystkim z krytyką chadecji⁴¹.

Wymiernym efektem przygotowanego oświadczenia było udzielenie przez obu przewodniczących partii mandatu grupie roboczej do głębszego przedyskutowania kwestii środków i metod budowy wzajemnego zaufania, a uwaga Brandta o konieczności wzmożonej współpracy w Europie została uznana w Warszawie za najważniejszy impuls do podjęcia drugiej rundy prac grupy roboczej PZPR-SPD⁴². Kolejnym bodźcem i szansą dla Europy były zmiany zachodzące w ZSRR. Wybór 11 marca 1985 r. Michaiła Gorbaczowa na Sekretarza Generalnego Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (KC KPZR) rozpoczął powolny proces normalizacji relacji ZSRR z Zachodem. Gorbaczow określał nowe akcenty w polityce Związku Radzieckiego, przypisując Europie centralne znaczenie polityczne i mówiąc o niej, że była „domem z dwoma mieszkańiami”. Gorbaczow deklarował, że dla niego ważniejsze było to, co łączyło oba bloki niż to, co je dzieliło.

Wybór Gorbaczowa miał również wpływ na możliwości działania Polski na forum międzynarodowym i kształtowania własnej polityki wewnętrznej⁴³. Coraz silniej eksponowana była, nawet przez działaczy partyjnych, idea niezależności państwa polskiego⁴⁴. Z drugiej strony chciano nawiązywać do polityki prowadzonej przez Gor-

³⁹ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny sygn. 1126, dok. nr 18, Informacja nt. posiedzenia ekspertów grupy PZPR-SPD ds. środków budowy wzajemnego zaufania. Pismo nr 81/26/86.

⁴⁰ „Sprachlosigkeit in den deutsch-polnischen Regierungsbeziehungen”; AdsD, Ehmke 756, Arbeitskreis I Dr. Dieter Boden, Vermerk für Herrn Dr. Hans-Jochen Vogel, Betr: Gemeinsame Arbeitsgruppe SPD/PVAP; bisherige Tätigkeit, Bonn, den 10. September 1987.

⁴¹ *Umstrittene Ostkontakte der SPD*, „Neue Zürcher Zeitung”, 27.11.1985; V. Rühle, *So untergraben die Sozialdemokraten westliche Verhandlungserfolge...*, Deutschland-Union-Dienst, 28.11.1985, Nr. 46; *Streit um SPD-Absprache mit Warschau*, „Die Welt”, 26.11.1985; Również polscy opozycjoniści wypowiadali się krytycznie o tej inicjatywie. Leopold Unger w „Kulturze” zacytował wypowiedź Volkera Rühle’go, rzecznika chadecji do spraw zagranicznych, który o kontaktach SPD z PZPR miał powiedzieć, że gdyby w USA, opozycyjna partia demokratyczna, podpisała z partią bolszewicką porozumienie w 100% odmienne od stanowiska rządu, nazwano by to posunięcie zdradą. W RFN takie postępowanie nazywano nieodpowiedzialnością. L. Unger, *Widziane z Brukseli*, „Kultura” 1986, nr 1/460–2/461, s. 136–146.

⁴² AdsD Ehmke 797, Arbeitskreis I Bernhard Zepter, Niederschrift der Sitzung der Arbeitsgruppe SPD-Bundestagsfraktion/PVAP am 5. und 6. März 1986 in Warschau, Bonn, den 21. März 1986. Kolejnymi dokumentami wypracowanymi przez PZPR i SPD były: ‘Kommunique. Vorschlag zur Schaffung eines „Europäischen Rates für Vertrauensbildung”’ z 7 lipca 1986 r., „Gemeinsame Erklärung zum Europäischen Rat für Vertrauensbildung” z 27 maja 1987 r., „Gemeinsame Erklärung über Kriterien und Maßnahmen für Vertrauensschaffende Sicherheitsstrukturen in Europa” z 10 lutego 1988 r., „Arbeitspapier zu Vertrauens- und Sicherheitsbildenden Maßnahmen und Rüstungsbegrenzung in der Ostsee” z 27 czerwca 1989 r. W sumie odbyło się 11 posiedzeń grupy roboczej, na przemian w Polsce i RFN.

⁴³ O wpływie Gorbaczowa na politykę polską zob.: *Zmierzch dyktatury. Polska lat 1986–1989 w świetle dokumentów*, t. 1: *Lipiec 1986 – maj 1989*, wybór, wstęp i oprac. A. Dudek, Warszawa 2009; A. Skrzypek, *Wpływ zmian zachodzących w ZSRR na wydarzenia w Polsce w latach 1985–1990*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 2002, t. 16, s. 9–31; M. Dobbs, *Precz z Wielkim Bratem. Upadek imperium radzieckiego*, przeł. Paweł Kwiatkowski, Poznań 1998.

⁴⁴ W. Jaruzelski, *Niepodległość Polski to dla każdego pokolenia świętość, skarb bezcenny*, „Życie i Myśl” 1987, z. 7–8, s. 18–22.

baczowa i jego najbliższych współpracowników. Ekspozycja tezy o jednorodności „przebudowy” w ZSRR i „socjalistycznej odnowy” w Polsce, a także akcentowanie ich wspólnej tożsamości, stanowiły elementy propagandy PRL. Jak wynika z opracowania przygotowanego przez Wydział Propagandy i Wydział Zagraniczny KC PZPR przy współudziale MSZ taktyka ta, szczególnie ogólnościowe zainteresowanie przeobrażeniami w ZSRR, miała przyczynić się do wzrostu szacunku dla Polski. Szczególnie pożądane miało być podkreślanie roli Polski jako głównego partnera i sojusznika ZSRR⁴⁵. Jerzy M. Nowak pisze, że ta nowa koncepcja współpracy ze wschodnim sąsiadem „przyobleczone została w formułę «poszerzenia partnerstwa z ZSRR», poza tym Jaruzelski podjął próbę «ograniczonej emancypacji» w ramach systemu i stosowania zasady «zwiększonego partnerstwa z ZSRR», przy założeniu pełnej lojalności wobec Moskwy i tzw. przejrzystości podejmowanych w Warszawie działań”⁴⁶. Kwestie rozbrojenia stały się jedną z płaszczyzn współpracy Polski z Zachodem i nawiązaniem do trendów nadchodzących z Moskwy⁴⁷. W tej sytuacji strona polska chciała wykorzystać nowe kierownictwo w KPZR i jego otwartość, o czym wyraźnie mówił Jaruzelski w rozmowie z Bahrem (w maju 1987 r.) i powrócić do „międzynarodowej gry”⁴⁸. Poza tym zamysł przypomnienia o polskich inicjatywach za pomocą wspólnych dokumentów z SPD wydawał się nader korzystny, a współpracę z SPD można było uznać za „przedpole” do zgłoszenia planu Jaruzelskiego, obejmującego redukcję zbrojeń i zwiększenie zaufania w Europie Środkowej⁴⁹.

Polski plan obniżenia zbrojeń i zwiększenia zaufania w Europie – plan Jaruzelskiego

Plan Jaruzelskiego, był kolejną znaczącą inicjatywą z drugiej połowy lat 80. XX wieku. Przedstawiony przez I Sekretarza PZPR w 1987 r. harmonizował z planem Gorbaczowa⁵⁰, ogłoszonym rok wcześniej, a także nawiązywał do planów pokojowych tworzonych przez socjaldemokrację niemiecką we współpracy z partiami

⁴⁵ AAN, KC PZPR XI/427 t. I i II, Koordynacja propagandy na zagranicę i wnioski w sprawie jej doskonalenia, Wydział Propagandy KC PZPR, Wydział Zagraniczny KC PZPR, opracował: S. Jakubowski, D. Wasilewski, 7 grudnia 1987 r., tajne.

⁴⁶ J.M. Nowak, *Od hegemonii do agonii. Upadek Układu Warszawskiego. Polska perspektywa*, Warszawa 2011, s. 103 i 108.

⁴⁷ AdsD Ehmke 797, Arbeitskreis I Bernhard Zepter, Niederschrift der Sitzung der Arbeitsgruppe SPD-Bundestagsfraktion/PVAP am 5. und 6. März 1986 in Warschau, Bonn, den 21. März 1986; Zdaniem socjaldemokratów, Gorbaczow łączył pragmatyzm polityczny z ideologią. Dla osiągnięcia sukcesów w polityce wewnętrznej potrzebował „spokoju na froncie polityki zagranicznej”, stąd też zauważalne zmiany w tym obszarze.

⁴⁸ AdsD, Bahr 959, Vermerk, Betr.: Gespräch mit Jaruzelski am 24. Mai 1987 im Palais Bellevue. 10.00–12.00 Uhr.

⁴⁹ „Plan Jaruzelskiego” jako polska..., *op. cit.*, s. 8–12.

⁵⁰ Ramy projektu Gorbaczowa ogłoszonego w styczniu 1986 r. obejmowały propozycje uregulowań prawnych i praktycznych w czterech sferach życia międzynarodowego: militarnej, politycznej, ekonomicznej i humanitarnej, a ich zarys teoretyczny został rozwinięty na XXVII Zjeździe Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (lutym-marzec 1986 r.), W. Multan, *Bezpieczeństwo międzynarodowe ery nuklearnej*, Warszawa 1991, s. 116.

komunistycznymi, o czym mowa była powyżej⁵¹. Plan był ściśle związany z trwającymi negocjacjami na linii ZSRR-USA na temat likwidacji rakiet średniego i krótkiego zasięgu oraz obawami przed zbliżeniem RFN i NRD. Dla jego koncepcji i działań Jaruzelskiego w tym obszarze, szczególnie ważne było identyfikowanie się z tzw. nowym myśleniem ekipy Gorbaczowa, o którym Andrzej Skrzypek napisał, że „przejawiło się w jego [Jaruzelskiego – M.Ś.] wystąpieniu w połowie października 1985 r. na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ, kiedy mówił o współczesnych zagrożeniach militaryzacji przestrzeni kosmicznej, i zadłużenia międzynarodowego”⁵². Ważnym było również, że inicjatywa Gorbaczowa spotkała się z pozytywnym przyjęciem w Polsce⁵³. Mogło to mieć znaczny związek z przejawami (ograniczonej) sympatii opinii społecznej w Polsce do tego radzieckiego polityka⁵⁴, która jednak nigdy nie przybrała formy „gorbomanii”, typowej dla Zachodu, a szczególnie dla RFN.

⁵¹ Ch. Domnitz, *Europäische Vorstellungswelten im Ostblock. Eine Topologie von Europeanarrationen im Staatssozialismus*, [w:] *Europa im Ostblock. Vorstellung und Diskurse (1945–1991) / Europe in the Eastern Bloc. Imaginations and Discourses (1945–1991)*, Hrsg. v. J.M. Faraldo, P. Gulinska-Jurgiel, Ch. Domnitz, Böhlau, Köln 2008, s. 61–81.

⁵² A. Skrzypek, *Wpływ zmian...*, op. cit., s. 10. Zob. także: idem, *Dyplomatyczne dzieje PRL w latach 1956–1989*, Pułtusk 2010.

⁵³ Według badań przeprowadzonych przez Polskie Radio i Telewizję, Ośrodek Badania Opinii Publicznej 3–4 lutego 1986 r. około 58% społeczeństwa było poinformowane o propozycji Gorbaczowa, przy czym 38% udzieliło odpowiedzi świadczącej o konkretnej wiedzy na ten temat. W kwestii poparcia dla tej inicjatywy, 76% było zdecydowane ją poprzeć, 20% – raczej tak. Nie zanotowano opinii zdecydowanie niechętniej. Inną kwestią było przeświadczenie o możliwości realizacji zaprezentowanych koncepcji. Na pytanie „czy program rozbrojeniowy proponowany przez Gorbaczowa ma szansę na realizację?” 54% respondentów odpowiedziało – tak, a 24% – raczej nie i zdecydowanie nie. Osobom nastawionym pesymistycznie do możliwości realizacji planu zadano pytania o przyczynę braku szans na realizację tego zamierzenia. Respondenci wymieniali kolejno, że: „USA, NATO, Zachód nie zechcą skorzystać z tej propozycji, nie mają dobrej woli i dążą do przewagi technologicznej oraz militarnej”; „występuje obustronny brak dobrej woli, zrozumienia i zaufania, obydwa wielkie mocarstwa dążą do hegemonii, a ich interesy są ze sobą zbyt sprzeczne”; „widoczny jest brak postępu w dotychczasowych rokowaniach rozbrojeniowych, a więc trudno się spodziewać jakiegoś radykalnego przetomu”. Ostatnie pytanie zadane respondentom brzmiało: „czy ta propozycja rozbrojeniowa jest wyrazem rzeczywistej woli pokoju, czy też raczej pociągnięciem taktycznym?”. Według danych uzyskanych z badań wynikało, że 50% badanych było przeświadczone o tym, że jest ona wyrazem rzeczywistej woli pokoju, 21% raczej pociągnięciem taktycznym, a 29% nie miało zdania na ten temat. Ten wynik można interpretować jako swoiste wotum nieufności wobec inicjatyw radzieckich. Nawet jeżeli przyjmemy, że respondenci w tej kwestii nie byli zbyt szczerzy, to tylko 50% odpowiedzi o przeświadczeniu o czystości intencji radzieckich może skłaniać do refleksji. *Komunikat z badań. Opinie społeczne o oświadczeniu Gorbaczowa i dwudziestym siódmym zjeździe KPZR*, Państwowa Jednostka Organizacyjna „Polskie Radio i Telewizja”. Ośrodek Badania Opinii Publicznej, nr 8/396, kwiecień 1986, http://tnsglobal.pl/archiv_files/08_396_86.pdf [dostęp: 10.04.2019].

⁵⁴ Jak pisał Aleksander Łuczak: „na Festiwalu Piosenki Radzieckiej w Zielonej Górze Andrzej Rosiewicz zaśpiewał piosenkę o Michaiile Gorbaczowie. Było to *novum*, bowiem o sekretarzu generalnym «braterskiej partii» można było mówić czy śpiewać jedynie w formie patetycznej. Pojawienie się humorystycznej wersji piosenki o zabarwieniu politycznym było nie tylko przejawem złagodzenia cenzury, ale przede wszystkim przejawem sympatii, jaką cieszył się Gorbaczow w Europie”. Ponadto „wśród ludzi piosenka ta podtrzymywała ducha, wyzwalała dystans do spraw uważanych za tabu i odsuwała strach przed kpinią ze spraw politycznych”. A. Łuczak, *Przemiany w ZSRR – nadzieje w Polsce*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe Polska – Europa – Świat. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Ziębie z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, red. J. Zajęc, A. Włódkowska-Bagan, M. Kaczmarski, Warszawa 2015, s. 276.

Plan Jaruzelskiego został wstępnie zasygnalizowany sojusznikom w marcu 1986 r. na spotkaniu Komitetu Ministrów Spraw Zagranicznych państw-stron Układu Warszawskiego w Warszawie, a następnie przedstawiono go na spotkaniu KBWE w Wiedniu 12 maja 1987 r. i na forum Konferencji Rozbrojeniowej w Genewie 25 maja 1987 r. Na gruncie polskim plan ogłoszony został 8 maja 1987 r. podczas II Kongresu Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego (PRON). Założenia planu rozwinięte zostały w Memorandum rządu PRL do państw uczestniczących w KBWE i przedstawione przez gen. Jaruzelskiego 17 lipca 1987 r. Plan obejmował cztery główne punkty⁵⁵:

- 1) ograniczenie operacyjnej i taktycznej broni jądrowej;
- 2) ograniczenie najbardziej niebezpiecznej broni konwencjonalnej, w tym broni o największej sile rażenia, broni o największej precyzji rażenia i broni służącej do operacji zaczepnych, w tym nagłych uderzeń;
- 3) zmianę doktryn militarnych na doktryny o charakterze obronnym;
- 4) poszukiwanie nowych środków bezpieczeństwa i budowy zaufania⁵⁶.

Plan zmniejszenia zbrojeń i zwiększenia zaufania w Europie Środkowej obejmował w założeniu: Belgię, Danię, Holandię, Luksemburg, RFN, NRD, Czechosłowację, Węgry i Polskę. Przewidywał możliwość jego rozszerzenia na państwa niezaangażowane i neutralne oraz pozostawał w związku z innymi inicjatywami państw bloku wschodniego, np.: posłaniem budapesztańskim państw-stron Układu Warszawskiego z 1986 r. czy też inicjatywami NRD i Czechosłowacji w sprawie korytarza na linii styku Układu Warszawskiego i NATO⁵⁷. Plan był konsultowany z innymi państwami Układu, głównie ze Związku Radzieckiego (delegacja ekspertów z ZSRR brała aktywny udział w jego kształtowaniu)⁵⁸ i stał się podstawą dla innych inicjatyw państw socjalistycznych, np. w dokumencie „O doktrynie wojennej państw-stron Układu Warszawskiego” przyjętym na berlińskim posiedzeniu Doradczego Komitetu Politycznego państw-stron Układu Warszawskiego w maju 1987 r.⁵⁹

Zaproponowane przez Jaruzelskiego środki budowania wzajemnego zaufania tworzyły jedną logiczną całość, mogły być także rozpatrywane i opracowywane odrębnie – nie były sztywno zamkniętą propozycją. W założeniu plan miał funkcjonować w ogólnoeuropejskim życiu politycznym i ogólnoeuropejskich rokowaniach i mógł być opracowywany oraz rozwijany etapowo. Ówczesni polscy politycy i naukowcy zajmujący się kwestiami inicjatyw pokojowych, np. Marian Dobrosielski, podkreślali, że plan Jaruzelskiego wyrósł na bazie zmienionej sytuacji politycznej w ZSRR. Przestało zasadniczo obowiązywać często wcześniej powtarzane stwierdzenie:

⁵⁵ I. Arend, M. Kalman, *Die Wiener Verhandlungen über konventionelle Streitkräfte in Europa (VKSE) Vom Atlantik bis zum Ural. Kann Europa abrüsten?*, Wissenschaft & Frieden 1989-2, Dossier Nr. 3, <https://www.wissenschaft-und-frieden.de/seite.php?dossierID=028>, [dostęp 30.4.2019].

⁵⁶ J. Zając, R. Zięba, *op. cit.*, s. 218–224; R. Zięba, *Plan Jaruzelskiego*, „Stosunki Międzynarodowe” 1989, t. 10, s. 125–135.

⁵⁷ *Memorandum Rządu PRL w sprawie zmniejszenia zbrojeń i zwiększenia zaufania w Europie Środkowej. Polskie i Czechosłowackie inicjatywy pokojowe*, Warszawa 1988, s. 8–10.

⁵⁸ J.M. Nowak, *Od hegemonii...*, *op. cit.*, s. 116.

⁵⁹ J. Zając, R. Zięba, *op. cit.*, s. 222; J.M. Nowak pisze natomiast, że w Berlinie plan przedstawiony był jedynie ogólnikowo, bowiem Układ Warszawski nie był docelowym miejscem uzgadniania sojuszniczych inicjatyw. J.M. Nowak, *Od hegemonii...*, *op. cit.*, s. 119.

„my wojny nuklearnej nie chcemy, lecz gdybyśmy zostali zaatakowani nuklearnie to wojnę nuklearną wygramy”⁶⁰. W tym kontekście należy zwrócić uwagę na przesłanki, które wpłynęły na powstanie planu. Były to: chęć obniżenia napięcia w Europie Środkowej, czyli na obszarze szczególnego zagrożenia; przeciwdziałanie wyścigowi zbrojeń konwencjonalnych; zapewnienie Polsce należytego miejsca w rokowaniach rozbrojeniowych. Wydaje się, że szczególnie trzeci powód powstania planu wymaga rozwinięcia. Część obserwatorów życia politycznego w Polsce było zdania, że inicjatywę Jaruzelskiego skierowano do odbiorców politycznych wewnątrz państwa. Wprawdzie zaprzeczano temu oficjalnie, nie mniej jednak zauważalne były odniesienia do sytuacji w Polsce i jej pozycji międzynarodowej po stanie wojennym. J.M. Nowak podczas dyskusji nad planem Jaruzelskiego, powiedział, że „nawet jeżeliby Polska wyszła z takim planem kilka lat temu, nie byłaby na pewno wiarygodnym jeszcze partnerem i, co trzeba dodać, inna jest recepcja tej propozycji teraz, kiedy ten nasz plan zbiegł się z polepszeniem naszych stosunków z państwami zachodnimi”⁶¹. Wszyscy zainteresowani podkreślali, że był on dowodem na przemawianie Polski własnym głosem w kwestiach rozbrojeniowych. Widziano w nim również nie tylko nawiązanie, ale także kontynuację planu Rapackiego.

O założeniach poszczególnych punktów planu Jaruzelskiego, a także o dyskusjach na jego temat piszą J. Zając i R. Zięba. Autorzy zwracają uwagę na wykorzystanie elementów planu w rozmowach rozbrojeniowych zarówno na szczycie państw-stron Układu Warszawskiego, jak również w ramach Spotkania Wiedeńskiego KBWE⁶². Poza tym plan spotkał się z zainteresowaniem międzynarodowej opinii publicznej⁶³. Przykładowo: podczas obrad sympozjum Pugwash w Mrągowie 23–26 maja 1987 r. w którym uczestniczyło 48 naukowców, polityków i wojskowych z 22 państw, w tym z USA, ZSRR, RFN, Francji i Wielkiej Brytanii, uczestnicy odnieśli się po raz pierwszy oficjalnie w pozytywny sposób do propozycji Jaruzelskiego⁶⁴. W „Trybunie Ludu” starano się podnieść rangę zaprezentowanego planu, relacjonując zainteresowanie nim międzynarodowej opinii publicznej. Zwrócono kilkakrotnie uwagę na fakt, że harmonizuje on z planami i działaniami radzieckimi, podejmowanymi w tej kwestii na arenie międzynarodowej. Jako przykład podawano amerykańsko-radzieckie rozmowy rozbrojeniowe prowadzone w Genewie⁶⁵. Uznanie na forum ONZ jakim cieszył się plan, według relacji polskiego ambasadora Eugeniusza Noworyty, miało dowodzić ciągłości polskich idei rozbrojeniowych, a także przemian społeczno-politycznych w Polsce. Jak donosiła „Trybuna Ludu”, w środowisku dyplomatów podkreślano czas, w jakim

⁶⁰ Cyt. za: M. Dobrosielski, „Plan Jaruzelskiego”, [w:] „Plan Jaruzelskiego” jako polska..., *op. cit.*, s. 16.

⁶¹ J.M. Nowak, „Plan Jaruzelskiego”, [w:] „Plan Jaruzelskiego” jako polska..., *op. cit.*, s. 24.

⁶² J. Zając, R. Zięba, *op. cit.*

⁶³ Z. Ścibiorek, *Sztab Generalny Wojska Polskiego w latach 1944–1989*, [w:] *Sztab Generalny Wojska Polskiego w systemie obrony i bezpieczeństwa państwa*, materiały z sympozjum (referaty, wystąpienia, dyskusja), Sztab Generalny Wojska Polskiego, Biuro Koordynacyjne, Warszawa 2008, s. 56.

⁶⁴ *World at Turning Point – Pugwash statement*, Inside Pugwash Newsletter. Special Newsletter for Bulletin Readers on the Pugwash Conferences, Vol. 4, No. 10, [w:] „Bulletin of the Atomic Scientists”, September 1987, Vol. 43, No. 7, http://books.google.pl/books?id=mgYAAAAAMBAJ&pg=PP2&lpg=PP2&dq=Maj+1987+Pugwash+Mr%C4%85gowa&source=bl&ots=DZFbiKnmJe&sig=J_aEHsfDesH_QtPanAPGGiw-wDI&hl=de&ei=xtvySurLJYaKngOn3pClAw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CacQ6AEwAA#v=onepage&q=&f=false [dostęp: 9.04.2019].

⁶⁵ J. Moszczeński, *O Planie Jaruzelskiego w Wiedniu*, „Trybuna Ludu” 20.07.1987, nr 167.

plan został opublikowany, odwołując się przy tym do Planu Rapackiego i porównując moment jego ogłoszenia z czasem publikacji Planu Jaruzelskiego: „plan Rapackiego ogłoszony został w momencie, kiedy okres zimnej wojny wszedł w fazę schyłkową, a w szeregu krajów socjalistycznych, w tym w Polsce, następowały istotne przemiany o charakterze demokratycznym. Obecnie w stosunkach międzynarodowych mamy do czynienia z kryzysem polityki konfrontacji, a w krajach socjalistycznych następują głębokie reformy wewnętrzne”⁶⁶. „Trybuna Ludu” i „Życie Warszawy” szeroko relacjonowały echa inicjatywy Jaruzelskiego zarówno w krajach kapitalistycznych⁶⁷, jak i bloku wschodnim⁶⁸. O planie pisała również radziecka „Prawda” i „Izwestia”. Kilka dni po jego przedstawieniu, w „Prawdzie” opublikowano artykuł Jewgenija Grigorjewa, w którym bardzo pozytywnie oceniono plan. Komplementowano polską politykę zagraniczną, w tym przede wszystkim jej wkład w ideę rozbrojenia kontynentu europejskiego. Autor nawiązując do planu Rapackiego z 1957 r. omówił główny cel planu Jaruzelskiego i przedstawił państwa, które miały w nim uczestniczyć. Najważniejszą kwestią, jak zauważono, była zmiana doktryn wojennych w Europie, ponieważ pilnie należało zlikwidować najpotężniejsze i najbardziej śmiercionośne uzbrojenie. W tym kontekście skrytykowano postawę państw Europy Zachodniej, które nie podejmowały odpowiednich kroków w tym temacie. Artykuł kończyła pozytywna ocena planu, a także deklaracja jego poparcia⁶⁹. Interesującym elementem tego tekstu prasowego był fakt, że nazwisko Jaruzelskiego pojawiło się tylko raz – w nazwie planu.

Kolejna krótka wzmianka o planie Jaruzelskiego pojawiła się w „Prawdzie” 2 września 1987 r., i była poświęcona spotkaniu ministra spraw zagranicznych PRL, Mariana Orzechowskiego, z jego holenderskim odpowiednikiem – Hansem van den Broekem. W jego trakcie mówiono o istocie planu Jaruzelskiego, a także o jego znaczeniu dla całej Europy. W tekście zwrócono również uwagę na rocznicę wybuchu II wojny światowej. Połączenie tych dwóch faktów, planu Jaruzelskiego i rocznicy wybuchu wojny, miało przypomnieć Europie o błędach przeszłości i o potrzebie dojścia do kompromisu we współczesnej rzeczywistości⁷⁰. Po podpisaniu 8 grudnia 1987 r. w Waszyngtonie amerykańsko-radzieckiego „Układu o całkowitej likwidacji pocisków rakietowych pośredniego zasięgu”, w „Izwestiach” opublikowano artykuł w którym zaznaczono, że podpisanie dokumentu było również zasługą „polskiej dyplomacji i polskiego narodu”. Przy okazji przypomniano inne inicjatywy ograniczające wyścig zbrojeń: plan Rapackiego, plan Gomułki i plan Jaruzelskiego⁷¹.

O planie mówiła również dyplomacja radziecka, a także pochyłono się nad nim

⁶⁶ J. Moszczeński, *W ONZ o Planie Jaruzelskiego. Tradycyjna polska aktywność – rozmowa Trybuny Ludu z amb. Eugeniuszem Noworytą, przedstawicielem PRL przy ONZ w Nowym Jorku*, „Trybuna Ludu”, 20.07.1987, nr 167.

⁶⁷ *Szerokie echa memorandum PRL. Konkretny wkład naszego kraju w umacnianie bezpieczeństwa na świecie*, „Życie Warszawy”, 23.07.1987; *W Komitecie Rozbrojeniowym o Planie Jaruzelskiego*, „Trybuna Ludu”, 28.07.1987; *Mniej zbrojeń – więcej bezpieczeństwa w Europie. Ankieta Trybuny Ludu*, „Trybuna Ludu”, 7.08.1987.

⁶⁸ *Kraje socjalistyczne są gotowe uczynić wszystko dla osiągnięcia rozbrojenia na świecie. Komentator TASS o „Planie Jaruzelskiego”*, „Życie Warszawy”, 27.07.1987; *Propozycja zmierzająca do wypełnienia ważnej luki w rokowaniach rozbrojeniowych*, „Życie Warszawy”, 25.08.1987.

⁶⁹ Е. Григорьев, *План Ярузельского. Наш Комментарий*, „Правда” 1987, nr 131, s. 6.

⁷⁰ ТАСС, *Не забывать уроки истории*, „Правда” 1987, nr 245, s. 4.

⁷¹ Л. Пастусьяк, *Успех здравого смысла*, „Известия” 1987, nr 352, s. 5.

w szerszym gronie. Przykładowo: jak donosiły „Izwestia”, na jednym z posiedzeń Komitetu ministrów spraw zagranicznych państw-członków Układu Warszawskiego, plan Jaruzelskiego wymieniono wśród trzech najważniejszych inicjatyw odnoszących się do bezpieczeństwa w Europie – wyszczególnione zostały inicjatywy CSRS i NRD, zakładające stworzenie w Europie bezatomowego korytarza i strefy wolnej od broni chemicznej⁷². Dyplomacja radziecka odwoływała się również do planu Jaruzelskiego na forum międzynarodowym, np. Eduard Szewardnadze, ówczesny minister spraw zagranicznych ZSRR, mówił o planie na trzecim specjalnym posiedzeniu ONZ dotyczącym rozbrojenia⁷³. O planie Jaruzelskiego, a także o planie którego współautorem był sekretarz generalny Komunistycznej Partii Czechosłowacji Miloš Jakeš, pisano w artykułach poświęconych rozbrojeniu w Europie⁷⁴. Temat ten przywoływany był również na szczytach polsko-radzieckich, o czym informowano w prasie radzieckiej⁷⁵. Oceniając całościowo jej zainteresowanie planem Jaruzelskiego należy podkreślić, że nie było ono zbyt duże. Znacznie więcej uwagi poświęcano inicjatywom radzieckim, w tym przede wszystkim planowi Gorbaczowa. Niewykluczone, że wiązało się to z wyraźną niechęcią radzieckich wojskowych wobec planu, a zgoda na jego zaistnienie wynikała głównie z osobistego poparcia ze strony Gorbaczowa i Szewardnadze, na co zwraca uwagę J.M. Nowak. Mimo to, plan nie uzyskał nigdy jednoznacznej aprobaty Moskwy⁷⁶.

Należy zgodzić się z Ryszardem Ziębą, że plan Jaruzelskiego był generalnie zaproszeniem do dialogu międzynarodowego bez wstępnej rekomendacji rozwiązań i nawiązywał do „nowego myślenia” i „wspólnego bezpieczeństwa”⁷⁷. Był również przedmiotem szeregu rozmów dyplomatycznych i zakulisowych pertraktacji, a także ważnym elementem rozmów dyplomacji polskiej z politykami RFN, w tym przede wszystkim z politykami socjaldemokratycznymi. Wiązało się to nie tylko z jego odniesieniem do prac grupy roboczej SPD-PZPR⁷⁸, ale także do wspólnego dokumentu SED-SPD⁷⁹. Wynikało to z faktu, że znaczna część dokumentu SED-SPD była identyczna z planem Jaruzelskiego, co wywołało irytację w Warszawie, szczególnie, że jego treść

⁷² Б. Тенин, *Три инициативы, реализация которых позволила бы укрепить безопасность в Европе*, „Известия” 1988, nr 123, s. 5.

⁷³ ТАСС, *Выступления Э.А. Шеварнадзе*, „Правда” 1988, nr 161, s. 4.

⁷⁴ Wzdłuż granicy państw Układu Warszawskiego i państw-członków NATO miała być stworzona strefa zaufania i współpracy, o czym mówił m.in. Protokół o výsledch jednani mezi delegacemi federalniho ministerstva vnitra Ceskoslovenske socialisticke republiky a Vyboru statni bezpecnosti Svazu sovet-sky; Вл. Кузнецов, *Дом для Европы: каким ему быть*, „Правда” 1988, nr 289, s. 4; А. Лопухин, А. Масленников, *В XXI век – без оружия*, „Правда” 1989, nr 15, s. 4; Б. Тузмухамедов, *Коридор безопасности*, „Правда” 1989, nr 56, s. 4.

⁷⁵ Przykłady tekstów odnoszących się do planu Jaruzelskiego zamieszczonych w „Izwestiji”: ТАСС, *С официальным визитом*, „Известия” 1988, nr 43, s. 4; ТАСС, *В атмосфере взаимопонимания*, „Известия” 1988, nr 99, s. 4; ТАСС, *Советско-Польские переговоры*, „Известия” 1988, nr 297, s. 4.

⁷⁶ J.M. Nowak, *Od hegemonii...*, *op. cit.*, s. 119 i 121.

⁷⁷ R. Zięba, *op. cit.*, s. 125–135.

⁷⁸ *Materialien – Frieden und Abrüstung in Europa. Ergebnisse der gemeinsamen Arbeitsgruppe SPD-PVAP (Vereinigte Polnische Arbeiterpartei)*, Hrsg. Vorstand der SPD, Bonn 1989.

⁷⁹ J. Thiem, *Für eine chemiefreie Zone in Europa*, „Internationale Studien. Leipziger Hefte zur Friedensforschung” 1989, Nr. 4.

poznano z publikacji prasowych⁸⁰. Bez wątpienia plan wzbudził zainteresowanie zarówno w kontekście starań o odbudowę pozycji międzynarodowej Polski, jak i przemian zachodzących w ZSRR, a także zbliżających się okrągłych rocznic związanych z II wojną światową. Takim przykładem mogą być warszawskie rozmowy prowadzone z delegacją SPD, kierowaną przez nowego przewodniczącego socjaldemokracji – Hansa-Jochena Vogla⁸¹, którego wizyta odbyła się na zaproszenie Jaruzelskiego w dniach 29 września – 1 października 1987 r. Była to pierwsza podróż do wschodniej Europy Vogla, po objęciu funkcji przewodniczącego SPD, stanowiąca kontynuację dialogu międzypartyjnego do którego przywiązywano duże znaczenie w Warszawie, czego wyrazem były rozmowy i oprawa wizyty⁸².

W trakcie rozmów w cztery oczy Jaruzelskiego z Voglem poruszano tematy, które zasadniczo nie odbiegały od zazwyczaj podejmowanych przy okazji innych spotkań na partyjnym szczycie. Były to przede wszystkim kwestie działań na rzecz pokoju, rozbrojenia i odprężenia (np. w sejmie Vogel wygłosił wykład na temat SPD-owskiej koncepcji polityki bezpieczeństwa na tle aktualnego stanu stosunków Wschód–Zachód), w tym również plan Jaruzelskiego, a także kwestie gospodarcze⁸³. Poza tym poruszono aktualne sprawy międzynarodowe i dokonano oceny sytuacji w ZSRR i polityki Gorbaczowa. Jaruzelski przekazał swoje spostrzeżenia na temat sytuacji w Moskwie, zwracając uwagę na zbieżność procesów przebudowy w Związku Radzieckim z przemianami w Polsce. Vogel nie tylko pozytywnie przyjął analizę generała, lecz także wyraził pełne poparcie i sympatię dla działań Gorbaczowa, wskazując na zmianę przez Moskwę oceny sytuacji w Polsce „z tolerowanego wyjątku” na „przykład do naśladowania”⁸⁴.

Pozytywna ocena działań Jaruzelskiego, jakiej dokonali zachodni Niemcy socjaldemokracji, była m.in. rezultatem bardzo dobrych relacji osobistych Gorbaczowa z gen. Jaruzelskim, które przez SPD ocenione zostały jako najlepsze spośród wszystkich kontaktów z przywódcami państw socjalistycznych. O szczególnych relacjach

⁸⁰ AdsD, Voigt 5082, Karsten D. Voigt, Gespräche mit der PVAP am 13/14. September 1988, Bonn, den 21. September 1988.

⁸¹ Członkami delegacji SPD, oprócz przewodniczącego partii, byli: Holger Börner – członek Prezydium SPD i wiceprezes Fundacji Eberta (Friedrich Ebert Stiftung), sekretarze parlamentarni frakcji Gerhard Jahn i Helmuth Becker, przewodniczący podkomisji Bundestagu ds. zagranicznej polityki gospodarczej i polityki handlowej Peter Mitzschering oraz rzecznik prasowy frakcji Alwin Steinke. *Hans-Jochen Vogels politische Bericht vor der Fraktion in Berlin*, Informationen der Sozialdemokratischen Bundestagsfraktion, 6.10.1987.

⁸² AAN, KC PZPR LXXVII-58, k. 128, Plan obsługi informacyjno-propagandowej wizyty przewodniczącego SPD dr Vogla w Polsce. Renate March, korespondentka dpa, donosiła z Warszawy, że oprawa wizyty Vogla była wyjątkowo „bogata”. Tyle czasu i uwagi, ile poświęcono przewodniczącemu SPD, nie miał dawno żaden polityki odwiedzający Polskę. *Vogels Polenbesuch hatte vor allem atmosphärische Bedeutung*, dpa, 1.10.1987.

⁸³ AAN, KC PZPR LXXVII-58, k. 52–73, Informacja o wizycie Przewodniczącego Socjaldemokratycznej Partii Niemiec Hansa-Jochena Vogla i delegacji SPD w Polsce, 29 września – 1 października 1987 r. Poza programem przeprowadzono rozmowy z arcybiskupem Bronisławem Dąbrowskim i doradcami Solidarności, a także złożono kwiaty na grobie ks. Jerzego Popiełuszki, co można uznać za przejaw zmiany polityki SPD wobec Polski i polskiej opozycji.

⁸⁴ AAN, KC PZPR LXXVII-58, k. 52–73, Informacja o wizycie Przewodniczącego Socjaldemokratycznej Partii Niemiec...; O wpływie pierestrojki na sytuację w Polsce ciekawie pisze M. Dobbs, *op. cit.*; zob. też: *Zmierzch dyktatury...*, *op. cit.*, *passim*.

tych dwóch polityków świadczyć miało podjęcie dla sekretarza generalnego pewnych „misji specjalnych”, o czym mówiono w kręgach bońskich⁸⁵. W tym kontekście wzrosła pozycja Polski i oddźwięk inicjatyw złożonych przez kraj. Miało to m.in. znaczenie w przygotowaniach do uroczystości 50. rocznicy wybuchu II wojny światowej, które chciano wykorzystać w celu podniesienia rangi państwa. Do uroczystości w 1989 r. przygotowywano się w Polsce „uważnie”, biorąc pod uwagę możliwe „straty” i „zyski” w polityce zarówno zagranicznej, jak i wewnętrznej. Warszawa była zainteresowana nadaniem rocznicy charakteru wyjątkowo uroczystego, podkreślającego znaczenie ówczesnych władz PRL. Wiązało się to bezpośrednio z planem Jaruzelskiego. Na 2. kongresie Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego w 1987 r. gen. Jaruzelski przedstawił swoją propozycję pokojową, mówiąc przy okazji: „Potwierdzamy gotowość goszczenia w Warszawie, w 50. rocznicę wybuchu II wojny światowej, przedstawicieli z państw członkowskich procesu KBWE, dla wspólnego zastanowienia się nad przyszłością naszego kontynentu. Bardzo cenne byłoby dojście z tej okazji do spotkania przewodniczących parlamentów”⁸⁶. Kolejną rocznicę wybuchu II wojny światowej świętowano inaczej niż planowano, co było związane z przemianami jakie zaszły po 4 czerwca 1989 r.

Podsumowanie

Inicjatywy PZPR i SPD obejmowały swoim zakresem obszary i działania nie będące ani przedmiotem polityki wielkich mocarstw, ani bieżących rozmów i rokowań państw uczestniczących w procesie KBWE. Jak podkreślał Janusz Sawczuk, leżały one w kręgu idei z przyszłości⁸⁷. Co ciekawe zajmowały się nimi państwa (a także ugrupowania polityczne), które nie były podmiotami w tych kwestiach. Może o tym świadczyć rozmowa Julija Kwicynskiego⁸⁸ i Egon Bahr z czerwca 1984 r. na temat rozmów rozbrojeniowych i udziału w nich Europy Zachodniej⁸⁹. Bahr zarzucił Kwicynskiemu, będącemu wówczas szefem delegacji radzieckiej na rozmowy rozbrojeniowe w Genewie, że Związek Radziecki traktuje problemy rozbrojenia bilateralnie (ZSRR-USA), bez uwzględniania zmienionej sytuacji w Europie, jednocześnie domagając się wyeliminowania jej ze strefy zagrożenia. Przy okazji Bahr poinformował Kwicynskiego o planowanych rozmowach SPD z SED na temat broni chemicznej,

⁸⁵ *Vogels Polenbesuch hatte vor ...*, op. cit.; *Warschau: Polen Rückkehr in die internationale Politik*, Ppp, 23.09.1987, Nr. 108. Przykładowo: podczas rozmowy Vogla z Jaruzelskim w cztery oczy, z upoważnienia ministra spraw zagranicznych Izraela, przewodniczący SPD poprosił o przekazanie Gorbaczowowi, że Izrael chciałby rychłego nawiązania stosunków dyplomatycznych. AAN, KC PZPR LXXVII-58, k. 52–73, Informacja o wizycie Przewodniczącego Socjaldemokratycznej Partii ...

⁸⁶ W. Jaruzelski, *Polska propozycja pokojowa*, [w:] „Plan Jaruzelskiego” jako polska..., op. cit., s. 5–12.

⁸⁷ J. Sawczuk, op. cit., s. 22.

⁸⁸ Julij A. Kwicynski kierował w tym czasie delegacją radziecką podczas pertraktacji z USA o redukcji arsenału nuklearnego w Genewie. W okresie późniejszym był mianowany ambasadorem nadzwyczajnym i pełnomocnym ZSRR w Bonn.

⁸⁹ AdSD, Bahr 961, Kurzprotokoll des Gesprächs zwischen Juli Kwizinski und Egon Bahr am Freitag, dem 21. Juni 1984.

przedstawiając je jako przykład tzw. opcji europejskiej. Odpowiedź polityka radzieckiego była nader rzeczowa i trafna: „Polityka bezpieczeństwa jest robiona przez tych, którzy mieli broń. Właśnie inicjatywy są nierealne”⁹⁰. W praktyce, każdy plan i inicjatywę „badano” na Zachodzie pod kątem poparcia ze strony Moskwy. Jeżeli takowe było, oznaczało to automatycznie większe zainteresowanie nim – również przez NATO⁹¹. W takim kontekście plan Jaruzelskiego został zauważony, ponieważ cieszył się poparciem Gorbaczowa, co oznaczało, że spełnił swój cel, jakim było zwrócenie uwagi na Polskę w innym kontekście niż tylko konsekwencje stanu wojennego czy walka z opozycją. Bez względu na to, czy plan Jaruzelskiego miał szansę na wdrożenie (a raczej jej nie miał), a także czy plany stworzenia grupy roboczej SPD-PZPR służyły przede wszystkim socjaldemokratom w utrzymaniu się w obiegu międzynarodowym, samo ich sformułowanie było przejawem aktywności dyplomatycznej rządu polskiego, a także realnie podjętą próbą wyjścia z izolacji politycznej. Temat powrotu do gry na arenie międzynarodowej był nadrzędnym celem działań ówczesnej dyplomacji, a plan Jaruzelskiego i zaangażowanie się w prace grupy roboczej PZPR-SPD miały zwrócić uwagę na proces reform wewnętrznych w Polsce i dowartościować jej dorobek w zakresie inicjatyw pokojowych. O planie Jaruzelskiego można równocześnie powiedzieć, że był on „ostatnim akordem polityki zagranicznej Polski Ludowej w okresie zimnowojennym”⁹².

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych Warszawa
Komitet Centralny PZPR
Komitet Centralny PZPR, Wydział Zagraniczny
Archiv der sozialen Demokratie Bonn (Archiwum Socjaldemokracji Niemieckiej w Bonn)
Depozyt Egon Bahr
Depozyt Horst Ehmke
Depozyt Eugen Selbmann
Depozyt Karsten Voigt
SPD, Internationale Abteilung
Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Warszawa,
Departament IV

Literatura

Arbeitsgruppe gebildet, „General-Anzeiger”, 8.12.1984.
Arend I., Kalman M., *Die Wiener Verhandlungen über konventionelle Streitkräfte in Europa (VKSE) Vom Atlantik bis zum Ural. Kann Europa abrüsten?*, Wissenschaft & Frieden 1989-2, Dossier Nr. 3, <https://www.wissenschaft-und-frieden.de/seite.php?dossierID=028>, [dostęp 30.4.2019].

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ J.M. Nowak, *Od hegemonii...*, *op. cit.*, s. 125.

⁹² B. Koszel, *Bezpieczeństwo Polski w okresie zimnej wojny*, „Przegląd Strategiczny” 2015, nr 8, s. 78.

- Banach M., *Profesor Bogusław Jasiński (1931–2009)*, „Kurier UEK. Miesięcznik Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2010, nr 3.
- Beratungen Ehmkes in Warschau*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 28.09.1985.
- Bingen D., *Die Polenpolitik der Bonner Republik von Adenauer bis Kohl 1949–1991*, Baden-Baden 1998.
- Dobbs M., *Precz z Wielkim Bratem. Upadek imperium radzieckiego*, przeł. Paweł Kwiatkowski, Poznań 1998.
- Dobrosielski M., „*Plan Jaruzelskiego*”, [w:] „*Plan Jaruzelskiego*” jako polska inicjatywa pokojowa, Ośrodek Spraw Międzynarodowych, Studium Badań nad Pokojem, Warszawa 1987.
- Domnitz Ch., *Europäische Vorstellungsweisen im Ostblock. Eine Topologie von Europeanarrationen im Staatssozialismus*, [w:] *Europa im Ostblock. Vorstellung und Diskurse (1945–1991) / Europe in the Eastern Bloc. Imaginations and Discourses (1945–1991)*, Hrsg. v. J.M. Faraldo, P. Gulinska-Jurgiel, Ch. Domnitz, Böhlau, Köln 2008.
- Dziennik „Prawda” o ingerencji służb specjalnych USA w sprawy polskie*, „Trybuna Ludu”, 28.12.1981.
- Dziennik „Prawda” o ingerencji służb specjalnych USA w sprawy polskie*, „Trybuna Ludu”, 29.12.1981.
- Ehmke zur Warschau-Reise*, „Informationen der sozialdemokratischen Bundestagsfraktion”, 7.03.1985, Nr. 443.
- Friszke A., *Sprawa jedenastu. Uwięzienie przywódców NSZZ „Solidarność” i KSS „KOR” 1981–1984*, Kraków – Warszawa – Gdańsk 2017.
- Gemeinsame Erklärung zur Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa durch Maßnahmen der gegenseitigen Vertrauensbildung* 25. November 1985 / *Wspólne oświadczenie w sprawach bezpieczeństwa i współpracy w Europie poprzez środki budowania wzajemnego zaufania* <http://library.fes.de/pdf-files/netzquelle/a97-06582.pdf> [dostęp 1.04.2019].
- Goddeeris I., *Ministerstwo Spraw Zagranicznych „Solidarność”. Biuro Koordynacyjne NSZZ „Solidarność”, 1982–1989, cz. 1*, przeł. Grażyna Błaszczyk, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2006, nr 2.
- Hansen J., *Abschied vom Kalten Krieg? Die Sozialdemokraten und der Nachrüstungsstreit (1977–1987)*, Berlin [u. a.] 2016.
- Hans-Jochen Vogels politische Bericht vor der Fraktion in Berlin*, „Informationen der Sozialdemokratischen Bundestagsfraktion”, 6.10.1987.
- Jaruzelski W., *Niepodległość Polski to dla każdego pokolenia świętość, skarb bezcenny*, „Życie i Myśl” 1987, z. 7–8.
- Jaruzelski W., *Polska propozycja pokojowa*, [w:] „*Plan Jaruzelskiego*” jako polska inicjatywa pokojowa, Ośrodek Spraw Międzynarodowych, Studium Badań nad Pokojem, Warszawa 1987.
- Jaskułowski T., *Przyjaźń, której nie było. Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego NRD wobec MSW, 1974–1990*, Warszawa 2014.
- Komunikat z badań. Opinie społeczne o oświadczeniu Gorbaczowa i dwudziestym siódmym zjeździe KPZR*, Państwowa Jednostka Organizacyjna „Polskie Radio i Telewizja”. Ośrodek Badania Opinii Publicznej, nr 8/396, kwiecień 1986, http://tnsglobal.pl/archiv_files/08_396_86.pdf [dostęp: 10.04.2019].
- Korger D., *Die Polenpolitik der deutschen Bundesregierung 1982–1991*, Bonn 1993.
- Koszul B., *Bezpieczeństwo Polski w okresie zimnej wojny*, „Przegląd Strategiczny” 2015, nr 8.
- Kraje socjalistyczne są gotowe uczynić wszystko dla osiągnięcia rozbrojenia na świecie. Komentarz TASS o „Planie Jaruzelskiego”*, „Życie Warszawy”, 27.07.1987.

- Krasicki I., *Zachód a sytuacja w Polsce. Gdy zawodzą fałszywe nadzieje*, „Trybuna Ludu”, 29.12.1981.
- Kukułka J., *Dyplomacja polska w latach 1944–1989*, [w:] *Historia dyplomacji polskiej X–XX w.*, pod red. G. Labudy i W. Michowicza, Warszawa 2002.
- Kukułka J., *Pokój w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1991.
- Losman J., *Antypolska kolęda prezydenta*, „Trybuna Ludu”, 29.12.1981.
- Łuczak A., *Przemiany w ZSRR – nadzieje w Polsce*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe Polska – Europa – Świat. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Ziębie z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, red. J. Zajęc, A. Włodkowska-Bagan, M. Kaczmarek, Warszawa 2015.
- Ludzkość potrzebuje jasnej perspektywy, porozumienia i współpracy pokojowej. Przemówienie Wojciecha Jaruzelskiego na 40. Sesji Zgromadzenia Ogólnego NZ*, „Dziennik Polski”, 28–29.10.1985.
- Malinowski K., *Polityka Republiki Federalnej Niemiec wobec Polski w latach 1982–1991*, Poznań 1997.
- Materialien – Frieden und Abrüstung in Europa. Ergebnisse der gemeinsamen Arbeitsgruppe SPD-PVAP (Vereinigte Polnische Arbeiterpartei)*, Hrsg. Vorstand der SPD, Bonn 1989.
- Memorandum Rządu PRL w sprawie zmniejszenia zbrojeń i zwiększenia zaufania w Europie Środkowej. Polskie i Czeskosłowackie inicjatywy pokojowe*, Warszawa 1988.
- Mniej zbrojeń – więcej bezpieczeństwa w Europie. Ankieta Trybuny Ludu*, „Trybuna Ludu”, 7.08.1987.
- Moseleit K., *Die „Zweite“ Phase der Entspannungspolitik der SPD, 1983–1989: eine Analyse ihrer Entstehungsgeschichte, Entwicklung und der konzeptionellen Ansätze*, Peter Lang, Frankfurt am Main 1991.
- Moszczeński J., *O Planie Jaruzelskiego w Wiedniu*, „Trybuna Ludu”, 20.07.1987, nr 167.
- Moszczeński J., *W ONZ o Planie Jaruzelskiego. Tradycyjna polska aktywność – rozmowa Trybuny Ludu z amb. Eugeniuszem Noworytą, przedstawicielem PRL przy ONZ w Nowym Jorku*, „Trybuna Ludu”, 20.07.1987, nr 167.
- Multan W., *Bezpieczeństwo międzynarodowe ery nuklearnej*, Warszawa 1991.
- Neues Anti-NATO-Papier der SPD – Vereinbarungen mit der kommunistischen Arbeiterpartei – Volker Rühle, MdB, Stellvertretender Vorsitzender der CDU/CSU Bundestagsfraktion*, Bonn, „Deutschland-Union-Dienst”, 8.11.1985, Nr. 214.
- Nowak J.M., *Od hegemonii do agonii. Upadek Układu Warszawskiego. Polska perspektywa*, Warszawa 2011.
- Nowak J. M., *„Plan Jaruzelskiego“*, [w:] *„Plan Jaruzelskiego“ jako polska inicjatywa pokojowa*, Ośrodek Spraw Międzynarodowych, Studium Badań nad Pokojem, Warszawa 1987.
- Olszański P., *Historia polskiego zadłużenia międzynarodowego na tle wydarzeń społecznych i politycznych*, Warszawa 2002.
- Paczkowski A., *Boisko wielkich mocarstw: Polska 1980–1989. Widok od wewnątrz*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2002, nr 3.
- Plan Jaruzelskiego jako polska inicjatywa pokojowa*, Ośrodek Spraw Międzynarodowych, Studium Badań nad Pokojem, Warszawa 1987.
- Pleskot P., *Kłopotliwa panna „S”. Postawy polityczne Zachodu wobec „Solidarności” na tle stosunków z PRL (1980–1989)*, Warszawa 2013.
- Prof. Dr. Horst Ehmke MdB/SPD über seine Gespräche in Warschau*, BPA-Nachrichtenabt. Rundf.-Ausw. Deutschland, DLF/27.9.1985/6.45, Musik und Informationen.

- Propozycja zmierzająca do wypełnienia ważnej luki w rokowaniach rozbrojeniowych*, „Życie Warszawy”, 25.08.1987.
- Przed i po 13 grudnia. Państwa bloku wschodniego wobec kryzysu w PRL 1980–1982*, t. 1: *Sierpień 1980 – marzec 1981*, wybór, wstęp i oprac. Ł. Kamiński, Warszawa 2006.
- Rother B., *Willy Brandts Außenpolitik. Grundlagen, Methoden und Formen*, [w:] *Willy Brandts Außenpolitik*, Hrsg. B. Rother, Wiesbaden 2014.
- Rühe V., *So untergraben die Sozialdemokraten westliche Verhandlungserfolge...*, „Deutschland-Union-Dienst”, 28.11.1985, Nr. 46.
- Sawczuk J., *Dialog rozbrojeniowy SPD i SED (1984–1989)*, Opole 1990.
- Schriftliche Fragen mit den in der Woche vom 16. Mai 1988 eingegangenen Antworten der Bundesregierung*, Deutscher Bundestag 11. Wahlperiode, Drucksache 11/2349, 20.05.1988.
- Ścibiorek Z., *Sztab Generalny Wojska Polskiego w latach 1944–1989*, [w:] *Sztab Generalny Wojska Polskiego w systemie obrony i bezpieczeństwa państwa*, materiały z sympozjum (referaty, wystąpienia, dyskusja), Sztab Generalny Wojska Polskiego, Biuro Koordynacyjne, Warszawa 2008.
- Skrzypiek A., *Dyplomatyczne dzieje PRL w latach 1956–1989*, Pułtusk 2010.
- Skrzypiek A., *Wpływ zmian zachodzących w ZSRR na wydarzenia w Polsce w latach 1985–1989*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 2002, t. 16.
- SPD plant Erklärung mit Polens KP. Kritik des Auswärtigen Amtes in Bonn*, „Der Tagesspiegel”, 9.11.1985.
- SPD setzt Gespräche mit der Vereinigten Polnischen Arbeiterpartei (PVAP) fort*, „Informationen der sozialdemokratischen Bundestagsfraktion”, 2.06.1985, Nr. 1055.
- SPD und PVAP einigen sich auf gemeinsame Erklärung*, „Stuttgarter Zeitung”, 8.11.1985.
- SPD untergräbt westliche Erfolge“. Auswärtiges Amt rügt eigenmächtige Absprachen mit Ostparteien*, „Frankfurter Neue Presse”, 9.11.1985.
- SPD verhandelt mit polnischer KP*, „Die Welt”, 8.11.1985.
- SPD-Abkommen mit Polen: Verzicht auf ABC-Waffen*, „Bild”, 8.11.1985.
- SPD-Absprachen mit polnischen Kommunisten*, „Berliner Morgenpost”, 9.11.1985.
- SPD-Gespräche in Polen*, „Informationen der Sozialdemokratischen Bundestagsfraktion”, Nr. 1774, 24.09.1985.
- SPD-Politiker flogen nach Warschau*, „Neue Presse“ (Hannover), 5.05.1985.
- Stokłosa K., *Polen und die deutsche Ostpolitik 1945–1990*, Göttingen 2011.
- Stolarczyk M., *Sprawa przewyższenia podziału Europy w polityce zagranicznej RFN i Polski w latach osiemdziesiątych*, „Przegląd Zachodni” 1990, nr 4.
- Stosunki polsko-niemieckie w latach 1970–1995: Próba bilansu i perspektywy rozwoju*, red. J. Holcer, J. Fiszer, Warszawa 1998.
- Streit um SPD-Absprache mit Warschau*, „Die Welt”, 26.11.1985.
- Świat wobec Solidarności 1980–1989, red. P. Jaworski, Ł. Kamiński, Warszawa 2013.
- Świder M., *Lewica parlamentarna w RFN wobec ruchu pokojowego w latach 80. XX wieku*, [w:] *Nowe ruchy społeczne*, red. M. Marczevska-Rytko, D. Maj, Lublin 2017.
- Świder M., *Ruch pokojowy w RFN (Friedensbewegung) w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych XX wieku*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K: Politologia” 2017, Vol. 24, nr 2.
- Świder M., *Stanowisko Socjaldemokratycznej Partii Niemiec wobec Polski w latach 1980–1989*, Opole 2015.
- Szerokie echa memorandum PRL. Konkretny wkład naszego kraju w umacnianie bezpieczeństwa na świecie*, „Życie Warszawy”, 23.07.1987.

- TACC, В атмосфере взаимопонимания, „Известия”, nr 99, 1988.
- TACC, Выступления Э.А. Шеварнадзе, „Правда”, nr 161, 1988.
- TACC, Не забывать уроки истории, „Правда”, nr 245, 1987.
- TACC, С официальным визитом, „Известия”, nr 43, 1988.
- TACC, Советско-Польские переговоры, „Известия”, nr 297, 1988.
- Thiem J., *Für eine chemiefreie Zone in Europa*, „Internationale Studien. Leipziger Hefte zur Friedensforschung” 1989, Nr. 4.
- Umstrittene Ostkontakte der SPD*, „Neue Zürcher Zeitung”, 27.11.1985.
- Unger L., *Widziane z Brukseli*, „Kultura” 1986, nr 1/460–2/461.
- Vogel befriedigt über Gesprächsvorschritte mit der Vereinigten Polnischen Arbeiterpartei*, „Informationen der sozialdemokratischen Bundestagsfraktion”, 5.06.1985, Nr. 1082.
- Vogels Polenbesuch hatte vor allem atmosphärische Bedeutung*, dpa, 1.10.1987.
- W Komitecie Rozbrojeniowym o Planie Jaruzelskiego*, „Trybuna Ludu”, 28.07.1987.
- Warschau: Polen Rückkehr in die internationale Politik*, Ppp, 23.09.1987, Nr. 10.
- World at Turning Point – Pugwash statement*, Inside Pugwash Newsletter. Special Newsletter for Bulletin Readers on the Pugwash Conferences, Vol. 4, No. 10, [w:] „Bulletin of the Atomic Scientists”, September 1987, Vol. 43, No. 7, http://books.google.pl/books?id=mgYAAAAAMBAJ&pg=PP2&lpg=PP2&dq=Maj+1987+Pugwash+Mr%C4%85gowa&source=bl&ots=DZFbiKnmJe&sig=J_aEHsfDesH_QtPanAPGGiwWDI&hl=de&ei=xtvySurlJYaKngOn3pClAw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CACQ6AEwAA#v=onepage&q=&f=false [dostęp 9.04.2019].
- Zajac J., Zięba R., *Polska w stosunkach międzynarodowych. 1945–1989*, Toruń 2005.
- Zięba R., *Plan Jaruzelskiego*, „Stosunki Międzynarodowe” 1989, t. 10.
- Zmierzch dyktatury. Polska lat 1986–1989 w świetle dokumentów*, t. 1: *Lipiec 1986 – maj 1989*, wybór, wstęp i oprac. A. Dudek, Warszawa 2009.
- Żuber M., *Tworzenie stref bezatomowych a bezpieczeństwo globalne*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa. Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa. Praktyczne aspekty bezpieczeństwa*, red. M. Ilnicki, A. Piotrowski, Poznań 2012.
- Григорьев Е., *План Ярузельского. Наш Комментарий*, „Правда” 1987, nr 131.
- Кузнецов В., *Дом для Европы: каким ему быть*, „Правда” 1988, nr 289.
- Лопухин А., Масленников А., *В XXI век – без оружия*, „Правда” 1989, nr 15.
- Пастусяк Л., *Успех здравого смысла*, „Известия” 1987, nr 352.
- Тенин Б., *Три инициативы, реализация которых позволила бы укрепить безопасность в Европе*, „Известия” 1988, nr 123.
- Тузмухамедов Б., *Коридор безопасности*, „Правда” 1989, nr 56.

Zaangażowanie Polski w inicjatywy rozbrojeniowe w latach 80. XX wieku – grupa robocza PZPR-SPD i plan Jaruzelskiego ***Streszczenie***

W połowie lat 80. XX wieku Polska, walcząc o powrót na międzynarodową arenę polityczną po nałożeniu na nią sankcji dyplomatycznych z powodu wprowadzenie stanu wojennego w 1981 r., zaangażowała się w dwa projekty rozbrojeniowe – prace w ramach grupy roboczej PZPR-SPD i plan Jaruzelskiego ogłoszony w 1987 r. Obie inicjatywy

nawiązywały do wcześniejszych polskich koncepcji, przede wszystkim planu Rapackiego i planu Gomułki. Inicjatywa powołania wspólnej grupy roboczej wyszła ze strony zachodnioniemieckich socjaldemokratów, którzy widzieli w niej możliwości przełamania izolacji międzynarodowej Polski, a dla SPD szansę pozostania w obiegu międzynarodowym. Natomiast plan Jaruzelskiego harmonizujący z planem Michaiła Gorbaczowa był wyrazem przemian zachodzących pod wpływem pierestrojki zarówno w Polsce, jak i ZSRR. Konsultowany z innymi państwami Układu Warszawskiego, głównie ze Związkiem Radzieckim (delegacja ekspertów z tego kraju brała aktywny udział w jego kształtowaniu), stał się podstawą dla innych inicjatyw rozbrojeniowych/pokojowych państw socjalistycznych.

Słowa kluczowe: plan Jaruzelskiego, grupa robocza PZPR-SPD, rozbrojenie, kontrola zbrojeń, NATO, Układ Warszawski

Poland's Involvement in Disarmament Initiatives in the 1980s: PZPR-SPD Working Group and Jaruzelski's Plan *Abstract*

In the mid-1980s, Poland, fighting for a return to the international political arena after imposing diplomatic sanctions on it due to the imposition of martial law in 1981, engaged in two disarmament projects. These were works within the PZPR-SPD working group and Jaruzelski's plan announced in 1987. Both of these initiatives referred to earlier Polish concepts, first of all the Rapacki plan and the Gomułka plan. The initiative to establish a joint working group came from the West German Social Democrats, who saw in it the possibility of breaking the international isolation of Poland, and for the SPD to remain in international circulation. The Jaruzelski plan, harmonizing with the plan of Mikhail Gorbachev, was an expression of the changes taking place under the influence of perestroika in both Poland and the USSR. Consulted with other states of the Warsaw Pact, mainly from the USSR (a delegation of experts from the USSR took active part in its formation) became the basis for other disarmament / peaceful socialist countries.

Key words: Jaruzelski's plan, PZPR-SPD working group, disarmament, arms control, NATO, Warsaw Pact

Polens Beteiligung an Abrüstungsinitiativen in den 1980er Jahren: PZPR-SPD-Arbeitsgruppe und Jaruzelski-Plan *Kurzfassung*

Mitte der 1980er Jahre beteiligte sich Polen an zwei Abrüstungsprojekten, nachdem es aufgrund der Verhängung des Kriegsrechts im Jahr 1981 diplomatische Sanktionen verhängt hatte, um die Rückkehr auf die internationale politische Bühne zu kämpfen. Dies waren Arbeiten im Rahmen der PZPR-SPD-Arbeitsgruppe und des 1987 veröffentlichten Plans von Jaruzelski. Beide Initiativen knüpften an frühere polnische Konzepte, vor allem an den Rapacki-Plan und den Gomułka-Plan, an. Die Initiative zur Bildung einer gemeinsamen Arbeitsgruppe ging von den westdeutschen Sozialdemokraten aus, die darin die Möglichkeit sahen, die internationale Isolation Polens zu durchbrechen und die SPD international im Spiel zu halten. Der Jaruzelski-Plan, der mit dem Plan von Michail Gorbatschow in Einklang stand, war Ausdruck der Veränderungen, die unter dem Einfluss der Perestroika sowohl in Polen als auch in der UdSSR eintraten. Konsultiert mit anderen

Staaten des Warschauer Paktes, hauptsächlich der UdSSR (eine Delegation von Experten aus der UdSSR beteiligte sich aktiv an seiner Bildung) wurde der Plan die Grundlage für andere Abrüstungsinitiativen sozialistischer Länder.

Schlüsselwörter: Jaruzelski-Plan, PZPR-SPD-Arbeitsgruppe, Abrüstung, Rüstungskontrolle, NATO, Warschauer Pakt

Польские инициативы по разоружению в 80-х годах XX века. Рабочая группа Польской объединённой рабочей партии / Социал-демократической партии Германии и план Ярузельского

Резюме

В середине 80-х годов Польша, борясь за возвращение на международную политическую арену после введения дипломатических санкций в связи с установлением военного положения в 1981 году, принимала участие в двух проектах по разоружению. Она участвовала в рабочей группе Польской объединённой рабочей партии (ПОРП)/ Социал-демократической партии Германии (СДПГ), а в 1987 году внедрила план Ярузельского. Обе инициативы базировались на предыдущих польских концепциях, прежде всего, плане Рапацкого и плане Гомулки. Инициатива о создании совместной рабочей группы вышла со стороны западно-германских социал-демократов, которые видели в ней путь к прекращению международной изоляции Польши, а для СДПГ – шанс участвовать в международном сотрудничестве. В свою очередь план Ярузельского – во многом схожий с планом Михаила Горбачева, был выражением перемен, происходящих под влиянием перестройки в Польше и СССР. Этот план был согласован с государствами-членами Варшавского договора, в основном с Советским Союзом (делегация экспертов из СССР принимала активное участие в его формировании) и стал основой для других мирных инициатив социалистических государств.

Ключевые слова: план Ярузельского, рабочая группа ПОРП-СДПГ, разоружение, контроль над вооружениями, НАТО, Варшавский договор